

Vergaderjaar 1992-1993 Nr. ~~226b~~ 266 B

21 556

Uitbreiding van de Wet bodembescherming met een regeling inzake de sanering van de bodem

MEMORIE VAN ANTWOORD

Ontvangen 19 augustus 1993

INHOUDSOPGAVE

1.	Algemeen	2
2.	Kostenverhaal	4
2.1.	Algemeen	5
2.2.	De betekenis van artikel 47, vijfde lid	8
2.3.	De betekenis van artikel VI	11
3.	Sanering	13
3.1.	Algemeen	13
3.2.	Saneringsnoodzaak	16
3.3.	Saneringsurgentie	17
3.4.	De verhouding tot de BSB-operatie	17
3.5.	De saneringsdoelstelling	19
3.6.	Het saneringsbevel	21
3.7.	Verhouding saneringsbevel tot kostenverhaal	26
4.	Artikelen	27
	Artikel 1	27
	Artikel 20a	28
	Artikel 21	28
	Artikel 22	28
	Artikel 22a	29
	Artikel 27g	29
	Artikel 44a	30
	Artikel 50a en 53	30
	Artikel 52	30
	Artikel 56	30
	Artikel 65	30
5.	Slotopmerking	33
	Bijlage	

1. Algemeen

In juli 1993 heeft de vaste Commissie voor Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer voorlopig verslag uitgebracht over het wetsvoorstel tot uitbreiding van de Wet bodembescherming met een regeling inzake de sanering van de bodem. Het doet ons genoegen, dat de leden zich in het algemeen kunnen verenigen met de uitgangspunten van het wetsvoorstel. In het voorlopig verslag hebben de leden van diverse fracties een aantal vragen gesteld en opmerkingen gemaakt, waarop wij in het hierna volgende gaarne ingaan.

De leden van de **PvdA**-fractie vroegen naar de positie van de vier grote gemeenten als de plannen uit Besturen op Niveau (BON) worden uitgevoerd. Gevraagd werd of de bevoegdheden dan overgaan naar de regionale gebiedsautoriteiten.

In het in maart jl. bij de Tweede Kamer ingediende wetsvoorstel Kaderwet bestuur in verandering¹ is in artikel 4.3.3. bepaald dat bij algemene maatregel van bestuur op grond van artikel 65 van de Wet bodembescherming aan te duiden taken en bevoegdheden op het gebied van bodemsanering aan het bij de genoemde kaderwet in te stellen regionale bestuur kunnen worden overgedragen.

Indien van de hiervoor bedoelde algemene maatregel van bestuur gebruik wordt gemaakt, gaan de daarbij aangeduide taken van de vier grote gemeenten over op de betreffende regionale besturen.

In juni 1993 heeft de Tweede Kamer haar voorlopig verslag uitgebracht over het wetsvoorstel Kaderwet bestuur in verandering.

Naar aanleiding daarvan wordt momenteel een memorie van antwoord voorbereid. In die memorie van antwoord zal uitgebreider worden ingegaan op de toekenning van bevoegdheden op het gebied van bodemsanering.

Door de leden van de **PvdA**-fractie is onder paragraaf 3. Sanering (v. blz. 13 van het voorlopig verslag) gevraagd in hoeverre gemeenten, anticiperende op het wetsvoorstel, reeds woningen aankopen van burgers die op te saneren grond wonen. Ook stelden zij onder paragraaf 1. Algemeen de vraag of de regeling van de kadastrale registratie al wordt toegepast.

Naar aanleiding van de eerste vraag wordt opgemerkt, dat enkele gemeenten, reeds voordat door middel van de vierde nota van wijzigingen², aan Hoofdstuk 4 van het wetsvoorstel paragraaf 4 inzake verplichte aankoop door gemeenten bij ernstige verontreiniging, werd toegevoegd, op grond van door henzelf in het leven geroepen regelingen woningen hebben aangekocht van burgers. Achtergrond hiervan was de betrokkenheid in het verleden van die gemeenten bij de totstandkoming van woonwijken op verontreinigde grond. Dit kan niet worden beschouwd als anticipatie zoals de aan het woord zijnde leden bedoelen. Na aanvaarding van het wetsvoorstel door de Tweede Kamer hebben enkele gemeenten, waaronder Meppel en Arnhem, besloten te anticiperen op de regeling. Daaraan is dezerzijds in zoverre medewerking verleend dat, analoog aan het voorgestelde artikel 27u, is verklaard dat geen actie uit ongerechtvaardigde verrijking tegen de betrokken aankopende gemeente zal worden ingesteld.

Bij de Rijksdienst voor het Kadaster en Openbare Registers worden op dit moment geen gegevens geregistreerd met betrekking tot bodemverontreiniging. Wel zijn er contacten gelegd met de provincies om op de datum van inwerkingtreding van het onderhavige wetsvoorstel de registratie, bedoeld in artikel 27o-1, direct ter hand te kunnen nemen. Diverse gemeenten hebben registratiesystemen ontwikkeld, die zijn

¹ Kamerstukken II 1992/93, 23 048, nrs.

1-2.

² Kamerstukken II 1992/93, 21 556, nr. 23.

gekoppeld aan kadastrale informatie. Een verdergaand inzicht in de gemeentelijke systemen is thans niet beschikbaar.

De leden van de fractie van **D66** waren van mening dat de rechtsafwikkeling van de bodemverontreiniging dient te geschieden op basis van behoorlijk bestuur, met uitsluiting van boze opzet.

Zij plaatsten hun opmerking bij de introductie van het beginsel «de gebruiker betaalt».

Algemene beginselen van behoorlijk bestuur dienen altijd in acht te worden genomen bij het gebruik van juridische instrumenten door een bestuursorgaan, ook als er sprake is van boos opzet van de kant van de burger. Er vanuit gaande dat deze leden met het begrip «rechtsafwikkeling» doelen op de wijze waarop de overheid het bij het onderhavige wetsvoorstel voorgestelde instrumentarium zal toepassen, merken wij nadrukkelijk op dat te dien aanzien te allen tijde recht zal moeten worden gedaan aan de eerder bedoelde algemene beginselen van behoorlijk bestuur.

De leden van de fractie van **D66** hebben gevraagd welke financiële consequenties dit wetsvoorstel heeft voor de doelstellingen van de Vierde Nota ruimtelijke ordening Extra (VINEX)³ en de onlangs gepubliceerde Trendbrief⁴ en voorts of een betaalbare huisvesting nog wel een toekomstperspectief is, mede gelet op de geringe bijdrage aan de grondkosten.

Conform het kabinetsstandpunt over het Tien jaren-scenario bodemsanering en bedrijfsterreinen⁵ worden in het onderhavige wetsvoorstel de (juridische) mogelijkheden voor de overheid verruimd om de aanpak van bodemverontreiniging door en op kosten van de vervuiler of de gebruiker van een verontreinigde locatie te laten plaatsvinden. Hierdoor zullen de financiële mogelijkheden voor de aanpak van gevallen van met name ernstige verontreiniging ook in het kader van de VINEX en de Trendbrief worden verruimd. In overleg met de stadsgewesten wordt thans bezien op welke wijze de taakstelling in het kader van de VINEX en de Trendbrief kan worden gerealiseerd. De inzet van de juridische instrumenten en van extra rijksmiddelen voor de bodemsanering als onderdeel van de additionele investeringen in de infrastructuur, waartoe het kabinet in de Voorjaarsnota 1993⁶ heeft besloten vormt hierbij een belangrijk aandachtspunt.

De leden van de **PvdA**-fractie vroegen onder paragraaf 3. Sanering (v. blz. 14 van het voorlopig verslag) – gezien de samenhang met de hierbovengestelde vraag van de leden van de fractie van **D66** wordt hier op de vraag van de leden van de **PvdA**-fractie ingegaan – aan welke projecten de f 500 mln, die extra voor de bodemsanering is uitgetrokken, wordt besteed.

In de hiervoor genoemde Voorjaarsnota 1993 is voor de periode 1994 – 1998 circa f 500 mln extra ten behoeve van bodemsanering beschikbaar gesteld. De ministerraad heeft besloten dat de extra bodemsaneringsmiddelen zijn bestemd voor saneringsprojecten in relatie tot infrastructuur en woningbouwlocaties. Voor bodemsanering bij infrastructuurprojecten uit de Investeringsimpuls, anders dan voor de VINEX-contracten, wordt f 150 mln gereserveerd. Voor bodemsanering in verband met de VINEX-contracten, gesloten met de in de VINEX aangegeven stadsgewesten, wordt f 350 mln gereserveerd, waarvan naar verwachting f 50 mln nodig is voor sanering bij infrastructuur. Deze middelen worden voor sanering bij infrastructuurprojecten en woningbouwlocaties ingezet, volgens de methode van de communicerende vaten. De eventuele onderuitputting van de bovengenoemde f 150 mln wordt toegevoegd aan het bedrag van f 350 mln dat bestemd is voor de saneringsprojecten in de VINEX-contracten. Met de stadsgewesten

³ Kamerstukken II 1990/91, 21 879, nrs. 1–2.

⁴ Kamerstukken II 1992/93, 22 800 XI, nr. 51.

⁵ Kamerstukken II 1989/90, 21 557, nr. 2.

⁶ Kamerstukken II 1992/93, 23 100, nr. 1.

wordt overleg gevoerd over de inzet van financiële middelen onder andere ten behoeve van bodemsanering.

De leden van de **D66**-fractie vroegen naar de verhouding van het voorliggende wetsvoorstel tot de onlangs door het kabinet gesloten overeenkomst met het Landbouwschap (het mestakkoord). De leden stelden de vraag of de overeenkomst prevaleert boven het wetsvoorstel en wat sanering van de bodem in het licht van het mestakkoord betekent.

Het door de vraagstellers bedoelde mestakkoord en het onderhavige wetsvoorstel hebben op verschillende zaken betrekking. Tussen beide regelingen bestaat geen hiërarchische relatie. Het wetsvoorstel heeft betrekking op de sanering van gevallen van ernstige bodemverontreiniging. Het mestakkoord heeft betrekking op het reguleren van de mineralenhuishouding met als doel het bereiken van een evenwichtssituatie, waarbij de accumulatie van fosfaten in de bodem wordt teruggedrongen.

Over de hoofdlijnen van het te voeren mest- en ammoniakbeleid derde fase hebben onze ambtgenoot van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en eerstondergetekende op 13 mei jl. overeenstemming bereikt met de besturen van het Landbouwschap en de meest betrokken productieschappen. In de notitie mest- en ammoniakbeleid⁷ wordt concreet inzicht gegeven in het perspectief voor de oplossingsrichtingen voor het mestbeleid.

Bovendien vroegen zij of een saneringsbevel kan worden gegeven aan de grondbezitter die op grond van het mestakkoord voortgaat met het storten van fosfaatverbindingen, kunstmest en organisch afval.

Voorafgaand aan het geven van een saneringsbevel moet duidelijk zijn, dat er sprake is van een geval van ernstige bodemverontreiniging. Indien zich een geval van ernstige bodemverontreiniging voordoet, dat volgens de urgentiebeschikking van gedeputeerde staten voor sanering aan de beurt is, behoeft de wijze waarop de betrokken stoffen in de bodem zijn geraakt in beginsel niet aan het geven van een saneringsbevel in de weg te staan.

Naar aanleiding van de in de vraagstelling gebezigde term «storten» wordt dezerzijds opgemerkt, dat sprake is van het landbouwkundig gebruik van stoffen ten behoeve van de produktie en dus niet van storten van meststoffen of afvalstoffen.

De leden van de **VVD**-fractie merkten op met verontrusting kennis genomen te hebben van de gang van zaken met betrekking tot het vijfde lid van artikel 47 en artikel VI (oorspronkelijk V). Zij zeiden in paragraaf 2. Kostenverhaal van het voorlopig verslag hierop terug te komen.

Bij de leden van de **SGP**-fractie was ook verontrusting gewekt over artikel 47 en artikel VI. Zij kondigden aan hierop in paragraaf 2. Kostenverhaal terug te komen.

2. Kostenverhaal

Omtrent de opzet van deze paragraaf zij het volgende opgemerkt. De leden van diverse fracties hebben onder de noemer «kosten-verhaal» een groot aantal vragen gesteld en opmerkingen geplaatst. De bedoelde vragen en opmerkingen laten zich in een drietal rubrieken onderverdelen, t.w.

1. Algemeen
2. De betekenis van artikel 47, vijfde lid, en
3. De betekenis van artikel VI.

⁷ Kamerstukken II 1992/93, 19 882, nr. 34.

In deze rubrieken zijn de desbetreffende vragen en opmerkingen ondergebracht.

Dezerzijds wordt de hoop uitgesproken dat de door deze rubricering nagestreefde inzichtelijkheid in het «kostenverhaal» wordt bevorderd, hoewel de volgorde aan het voorlopig verslag niet helemaal is gevolgd.

2.1. Algemeen

Naar de indruk van de leden van de **CDA**-fractie – en ook volgens kritische kanttekeningen in de over dit wetsvoorstel verschenen literatuur – was het de gewenste evenwichtigheid in de beschouwingen over het kostenverhaal niet altijd ten goede gekomen, dat zich in enige mate bij de bewindslieden de neiging had geopenbaard zich te identificeren met de Staat als procespartij.

De standpunten die de Staat over de werking van het relativiteitsvereiste inneemt in de gerechtelijke procedures verschillen inderdaad weinig van die van de regering in de parlementaire discussie. Hier behoeft niet al te veel bezwaar tegen te bestaan, omdat deze standpunten de uitleg van wetsartikelen in algemene zin betreffen en niet de feitelijke of juridische aspecten van procedures zelf. Dit neemt niet weg dat dezerzijds is onderkend, dat de door deze leden onder woorden gebrachte indruk zou kunnen ontstaan. Om deze reden en terwille van een zorgvuldige en evenwichtige behandeling is gehoor gegeven aan de wens (van de kamer) om de Raad van State een afzonderlijk advies over de betrokken wetsartikelen te vragen. Daarnaast is de Minister van Justitie vanaf het begin bij de regeling van het kostenverhaal betrokken geweest en heeft deze in een later stadium het wetsvoorstel mede ondertekend.

De leden van de **VVD**-fractie deden de juiste waarneming, dat het wetsvoorstel zoals dat aan de Raad van State werd aangeboden nog geen artikel 47, vijfde lid, en artikel VI kende. De reden van de latere toevoeging van deze artikelen is het nadien op 9 februari 1990 gewezen Van Amersfoort-arrest van de Hoge Raad. Onder meer in verband met deze gang van zaken is besloten deze twee artikelen met een begeleidende notitie alsnog aan de Raad van State voor advies voor te leggen.

Voorts wensten deze leden te vernemen of de toevoeging van deze artikelen berust op een besluit van de ministerraad en vanaf welk moment de Minister van Justitie bij de regeling van het kostenverhaal ingevolge artikel 47, vijfde lid en het overgangsartikel VI betrokken is geweest.

Naar aanleiding van het Van Amersfoort-arrest zijn in het wetsvoorstel, zoals dat op 18 mei 1990 aanhangig is gemaakt bij de Tweede Kamer, de genoemde artikelen opgenomen. Dit geschiedde in overleg met en met instemming van de Minister van Justitie⁸ na behandeling in de ministerraad op 11 mei 1990. Kortom; zoals hierboven in antwoord op vragen van de leden van de CDA-fractie is medegedeeld, is de Minister van Justitie vanaf het begin bij een regeling van het verhaalsrecht betrokken geweest.

Nadien werd een kabinetsnotitie opgesteld inzake het kostenverhaal, die op 8 juli 1991 aan de Raad van State is gezonden. Ook bij die notitie was de Minister van Justitie betrokken.

De bovengenoemde betrokkenheid van de Minister van Justitie bij de regeling van het kostenverhaal leidde niet tot een medeondertekening van het wetsvoorstel, zulks in verband met het streven om het aantal mede-ondertekenende bewindslieden zo veel mogelijk te beperken (vgl. Aanwijzingen voor de regelgeving, no. 201). Wellicht ten overvloede merken wij op dat het hier een kabinetsstandpunt betreft.

In het eindverslag⁹ van de vaste Commissie voor Milieubeheer van de Tweede Kamer vroegen de leden van de PvdA-fractie uitdrukkelijk om de

⁸ Kamerstukken II 1991/92, 21 556, nr. 5, blz. 49.

⁹ Kamerstukken II 1992/93, 21 556, nr. 18.

mede-ondertekening van de Minister van Justitie. Aan dit verzoek is gehoor gegeven. Aldus werd de derde nota van wijzigingen¹⁰ mede door hem ondertekend.

De leden van de **PvdA**-fractie vroegen welke omstandigheden of objectieve criteria bepalen of wel of geen verhaal plaatsvindt op vervuilers. Ook vroegen zij hoe voorkomen wordt dat de onschuldige (mede-)eigenaar de dupe wordt van het verhaalsrecht. Mede in verband met een in de Tweede Kamer met algemene stemmen aanvaarde motie¹¹ wordt primair op juridische gronden bepaald of een verhaalsactie al dan niet wordt ingezet. Daarnaast kan blijken dat een veroorzaker na erkenning of rechterlijke vaststelling van aansprakelijkheid ten gevolge van de betaling in continuïteitsproblemen zou geraken. Thans wordt, mede in overleg met de Ministeries van Financiën en van Economische Zaken, gewerkt aan het formuleren van objectieve criteria voor de toetsing van de financiële draagkracht en de betalingsregeling in dergelijke gevallen.

Wat de tweede vraag betreft, wordt opgemerkt dat op dit punt geen nadere voorzieningen behoeven te worden getroffen. De vereisten voor onrechtmatige daad brengen reeds met zich dat een onschuldige eigenaar niet met een verhaalsactie rekening hoeft te houden. Een eigenaar die door de sanering ongerechtvaardigd wordt verrijkt, zal wel met een verhaalsactie kunnen worden geconfronteerd.

De leden van de fractie van het **CDA** vroegen hoeveel zaken ex artikel 21 Interimwet bodemsanering op dit moment aan de landsadvocaat in behandeling zijn gegeven, waarvan de uiteindelijke uitkomst wezenlijk beïnvloed kan worden door het gestelde in artikel VI. Tevens vroegen zij welk aandeel van deze zaken zich richt tegen natuurlijke personen. De leden van de fractie van de **PvdA** informeerden naar de invloed van het nieuwe artikel 47, vijfde lid, op de belangrijke saneringen die momenteel onder de rechter zijn, en naar de bedragen die hiermee gemoeid zijn. Per 30 juni 1993 zijn door de eerstondergetekende aan de landsadvocaat 1139 gevallen in behandeling gegeven voor kostenverhaal op grond van artikel 21 van de Interimwet bodemsanering. Van deze zaken zijn er inmiddels 188 afgerond als gevolg van schikkingen, sanering in eigen beheer, eindvonnissen, het ontbreken van verhaalsmogelijkheden, of het ontbreken van aansprakelijkheid. In 137 zaken zijn momenteel gerechtelijke procedures aanhangig.

Uitgaande van de arresten zoals op 24 april 1992 door de Hoge Raad gewezen in de zaken Akzo Resins en Van Wijngaarden mag worden uitgegaan van het volgende:

- circa één tiende deel van de lopende procedures (gevorderd bedrag: circa f 130 mln) is kansloos omdat de verontreiniging veroorzaakt is vóór 1975 en betrekking heeft op het eigen bedrijfsterrein; geen van deze procedures is aangespannen tegen een natuurlijke persoon;
- in ruim de helft van de procedures (gevorderd bedrag: circa f 270 mln) zal de vordering vermoedelijk geheel of gedeeltelijk worden afgewezen omdat de verontreiniging deels voor, deels na 1975 heeft plaatsgevonden op het eigen bedrijfsterrein; van deze procedures zijn er 12 louter tegen natuurlijke personen ingesteld.
- in circa één vijfde deel van de procedures (gevorderd bedrag circa f 575 mln) heeft de verontreiniging niet op een eigen bedrijfsterrein plaatsgevonden en bestaat derhalve onder de huidige jurisprudentie onzekerheid over de afloop van de procedures. Van deze procedures zijn er 4 tegen privépersonen aangespannen.
- de rest, te weten bijna één vijfde deel van de procedures (gevorderd bedrag circa f 42 mln), wordt gevormd door zaken waarbij de verontreiniging zich na 1975 heeft voorgedaan.

Acht van deze zaken betreffen procedures tegen alleen privépersonen.

¹⁰ Kamerstukken II 1992/93, 21 556, nr. 22.

¹¹ Kamerstukken II 1982/83, 17 600-XI, nr. 67; Handelingen II, 17 februari 1983, blz. 2487, 2503 en 2581.

Uit artikel VI, derde lid, van het wetsvoorstel vloeit voort dat het geldende recht van toepassing is en blijft op drie van de hierboven onder de derde categorie genoemde procedures, waarin cassatie bij de Hoge Raad is aangetekend (Volgermeerpolder, Gouderak en Goudsberg Lunteren). Het bedrag dat hierbij gevorderd is, bedraagt f 264,5 mln.)

Voorts zijn 15 van de bovengenoemde procedures in behandeling bij de gerechtshoven. Het bedrag dat in deze procedures gevorderd is, bedraagt f 137,93 mln. In hoeverre deze procedures zullen worden beïnvloed door de voorgestelde wetswijziging, hangt af van het moment waarop de wet in werking zal treden, het moment waarop het Hof arrest zal wijzen en, vanzelfsprekend, de inhoud van deze uitspraak. Hierbij is het van belang dat de gerechtshoven in Den Haag (Shell-Gouderak en Fasson-Lunteren) en Amsterdam (Solvay Duphar-Volgermeerpolder) de werking van bovenbedoelde arresten hebben uitgebreid tot (doen) storten buiten het eigen bedrijfsterrein.

Er bestaat nog onvoldoende inzicht in de verontreinigingsperiode en het type onrechtmatige daad om van de overige 800 zaken te kunnen aangeven in hoeverre deze invloed zullen ondergaan van het voorgestelde artikel.

De leden van de **CDA**-fractie vroegen verder vanaf wanneer aansprakelijkheidsverzekeraars geleidelijk optredende milieuschade zijn gaan uitsluiten.

Hoewel het tijdstip per verzekeringsmaatschappij verschilt, wordt voor nieuwe polissen, gezien daarop betrekking hebbende besluitvorming in de overkoepelende vereniging, doorgaans uitgegaan van medio jaren zeventig. Vervolgens hebben de verzekeraars verenigd in het Milieu Aansprakelijkheidsverzekering Samenwerkingsverband vanaf 1985 een mogelijkheid tot (bij)verzekering van de geleidelijke milieuschade op de markt gebracht.

De leden van de fracties van het **CDA**, de **PvdA** en de **SGP** vroegen om een reactie op de stelling van de verzekeraars, dat de wetgever de aansprakelijkheid met terugwerkende kracht uitbreidt, terwijl zij niet met terugwerkende kracht hun oude polissen – waarin hiermee geen rekening is gehouden – kunnen wijzigen. Voorop zij gesteld dat het wetsvoorstel noch een uitbreiding van de aansprakelijkheid noch terugwerkende kracht tot gevolg heeft.

Het probleem van de verzekeraars vloeit niet voort uit de voorgestelde wetswijziging, doch is terug te voeren op de omstandigheid dat bij het inschatten van de te dekken risico's destijds geen rekening is gehouden met bodemverontreiniging. In verband hiermee hebben de verzekeraars voor deze schaden dan ook geen reserves (schadevoorziening) gevormd, aangezien voor het vaststellen van de schadevoorziening vereist is dat de schaden die reeds zijn ontstaan maar nog niet zijn gemeld, op dat moment voor de verzekeraars redelijkerwijs voorzienbaar moeten zijn geweest.

De verzekeraars zullen derhalve alsnog voorzieningen moeten treffen ten laste van de vrije reserves (de zogenaamde solvabiliteitsmarge). Op voorhand valt niet aan te geven of alle betrokken verzekeraars daartoe in staat zullen zijn.

De leden van de fractie van de **PvdA** vroegen of de bewering van verzekeraars juist is dat zij risico's uit het verleden niet kunnen herverzekeren. Bovendien wilden zij vernemen of door de wijziging van de artikelen 47, vijfde lid, en artikel VI Nederlandse maatschappijen worden uitgesloten van herverzekering bij buitenlandse herverzekeringsmaatschappijen.

Het is niet mogelijk in algemene zin aan te geven in hoeverre Nederlandse maatschappijen door buitenlandse herverzekeringsmaatschap-

pijen worden uitgesloten als gevolg van het onderhavige wetsvoorstel, en of het in de toekomst onmogelijk zal zijn voor alle Nederlandse verzekeraars zich te herverzekeren. Duidelijk is in ieder geval dat het in bestaande herverzekeringscontracten onmogelijk is om alsnog de onderhavige risico's te verzekeren en dat, daar waar herverzekeringscontracten op risico's uit het verleden zijn verlopen of anderszins zijn beëindigd, de daaraan verbonden schaden eveneens niet meer zijn te herverzekeren.

In moderne polissen wordt inmiddels rekening gehouden met risico's als aansprakelijkheid voor milieuschade. Gezien de internationaal bestaande problematiek bij de herverzekering van (milieu) aansprakelijkheidsverzekeringen (zie de problemen bij Lloyds en de recente beslissing van de Nederlandse Reassurantiegroep om zich geheel terug te trekken uit de schadeherverzekering), die resulteert in hogere premies en een geringe bereidheid tot het in dekking nemen van dit soort risico's, is de herverzekering van aansprakelijkheid voor toekomstige schaden niet onmogelijk, maar wel een steeds duurdere aangelegenheid, waarbij steeds striktere voorwaarden zullen worden gehanteerd.

De leden van de fractie van **D66** vroegen zich af, waarom in artikel 47 van het wetsvoorstel de begrippen Staat, Rijk (derde lid) en overheid (vijfde lid), naast elkaar worden gebruikt.

De term «Onze Minister» in de aanvang van artikel 21, eerste lid, van de Interimwet bodemsanering is bij het wetsvoorstel vervangen door het begrip «Staat», aangezien alleen de Staat als rechtspersoonlijkheid bezittend lichaam – verwezen zij naar artikel 2:1 van het Burgerlijk Wetboek – in rechte kan optreden. De term «het Rijk» wordt zowel in artikel 21 van de Interimwet bodemsanering, als in voorgesteld artikel 47 gebezigd en duidt in beide gevallen op de rijksoverheid. Met het in artikel 47, vijfde lid, voorkomende begrip «overheid» wordt vastgelegd dat niet vereist is dat de veroorzaking van de verontreiniging jegens enig overheidsorgaan (rijksoverheid, provinciale overheid, gemeentelijke overheid of andere publiekrechtelijke lichamen, zoals waterschappen) een onrechtmatige daad oplevert.

2.2. De betekenis van artikel 47, vijfde lid

De leden van de **CDA**-fractie merkten op, dat aanvankelijk werd gesproken van «ecartering van het relativiteitsvereiste» en dat – na het advies van de Raad van State dat dit niet mogelijk was – een andere invulling aan de betekenis van artikel 47, vijfde lid, van het wetsvoorstel is gegeven. De leden van de fracties van de **VVD** en het **SGP** vroegen of de regering dit aanvankelijke standpunt onherroepelijk had laten vallen.

Het advies van de Raad van State en het daarop gegeven nader rapport mogen niet in de hier bedoelde zin worden geïnterpreteerd. In punt 4 van zijn advies ging de Raad juist uit van de materiële inhoud van wat de regering beoogde te bewerkstelligen – namelijk dat onrechtmatigheid jegens de overheid ten tijde van het ontstaan van de verontreiniging geen vereiste is – en plaatste daarbij de redactionele kanttekening dat de hiervoor gebezigde samenvattende term «ecartering van het relativiteitsvereiste» hem minder gelukkig voorkwam. Aangezien deze samenvattende term inderdaad meer leek in te houden dan de regering bedoelde, is dit redactionele punt in het nader rapport rechtgezet.

De leden van de **CDA**-fractie vroegen zich af in hoeverre de relativiteitsnorm in stand blijft indien men zou accepteren dat de Staat niet meer behoeft aan te wijzen voor welke groepen van benadeelden zij in de plaats is getreden. Zij vroegen zich vervolgens af, als er geen derden meer kunnen worden aangewezen, jegens welke derden er dan onrechtmatig zou zijn gehandeld. Die situatie zou naar hun oordeel toch in feite

neerkomen op ecarteren van het relativiteitsvereiste. Zij vroegen een reactie op de redenering dat, wil aan het relativiteitsvereiste zijn voldaan, het de vervuiler op grond van de ontwikkelingen in de maatschappelijke opvattingen omtrent de ernst van de bodemverontreiniging duidelijk moet zijn geweest dat die derde(n) zich het belang van de bodemsanering aantrok(ken) of zou(den) gaan aantrekken en daartoe kosten zou(den) maken. Deze leden, alsmede de leden van de **SGP**-fractie, vroegen of het juist is dat de Staat niet méér kan vorderen dan de derde jegens wie onrechtmatig is gehandeld. Voor het meerdere zou niet aan het relativiteitsvereiste zijn voldaan. De leden van de **CDA**-fractie vroegen tenslotte, indien wij deze interpretatie niet kunnen bevestigen, uiteen te zetten waarom wij dan niettemin van mening zijn dat het relativiteitsvereiste niet is geëcarteerd.

De betekenis van artikel 47, vijfde lid, is dat de overheid de bevoegdheid krijgt – bij het in de plaats treden van degenen die mogelijk in de toekomst benadeeld zouden worden door de bodemverontreiniging – juist zijn eigen specifieke schade, te weten de onderzoeks- en saneringskosten, te verhalen op de veroorzaker(s).

Voorwaarde blijft dat de veroorzaker onrechtmatig moet hebben gehandeld. Indien de onrechtmatigheid gezocht moet worden in de schending van een zorgvuldigheidsnorm, ligt in deze norm reeds besloten dat de vervuiler zijn gedrag achterwege had behoren te laten met het oog op het daarvan te verwachten nadeel voor derden. Daarbij doet het er niet toe dat die derden bij milieuschade wellicht moeilijk aan te wijzen zijn.

De Raad van State gaf in zijn advies aan, dat dit niet dient te worden gezien als een ecartering van het relativiteitsvereiste (zie punt 4 van het advies).

In het nader rapport van 24 februari 1992 en tijdens de mondelinge behandeling in de Tweede Kamer is deze visie van de Raad van State uitdrukkelijk en bij herhaling onderschreven.

Verhaal als bedoeld in artikel 47, eerste lid, kan plaatsvinden indien aan de navolgende – cumulatieve – vereisten is voldaan:

1. Het betreft een geval van ernstige verontreiniging;
2. Er is sprake van onrechtmatig handelen of nalaten door de veroorzaker, waarbij het veelal betreft een handelen of nalaten in strijd met een zorgvuldigheidsnorm;
3. Er is voldaan aan het schuldvereiste, als bedoeld in artikel 6:162 lid 3 BW;
4. Er is (voldoende) causaal verband tussen het handelen of nalaten van de veroorzaker en het geval van ernstige verontreiniging;

In deze eisen ligt mede besloten dat de veroorzaker, voor zover het een zorgvuldigheidsnorm betreft, ten tijde van het veroorzaken van de verontreiniging moet hebben beseft dat zijn activiteit aan derden nadeel zou kunnen berokkenen.

Niet vereist voor aansprakelijkheid is dat de vervuiler ten tijde van de vervuiling wist welke derde, of welke groep van derden van zijn handelen nadeel zou kunnen ondervinden. Nadelen als waar het hier om gaat zijn niet zelden moeilijk rechtstreeks individualiseerbaar. Die gedachte heeft de Hoge Raad bijvoorbeeld ertoe geleid te aanvaarden dat een milieuorganisatie geen bijzonder belang behoeft te stellen in een procedure wanneer het gaat om tegengaan van aantasting van milieu door het toebrengen van schade aan een beschermd natuurmonument (HR 18 december 1992, RvdW 1993, 15).

Niet vereist is voorts dat de vervuiler ten tijde van de vervuiling moet hebben beseft in welke vorm zich het nadeel bij derden zou manifesteren. De eis mag niet worden gesteld dat het de vervuiler op het moment van de vervuiling duidelijk moet zijn geweest dat enige derde

zich het belang van de bodemsanering aantrok of zou gaan aantrekken en daardoor nadeel in de zin van saneringskosten zou lijden en evenmin dat de gevorderde saneringskosten het nadeel van enige aanwijsbare derde niet mogen overtreffen.

In de nadere memorie van antwoord en in de uitgebreide commissievergadering van 18 maart 1993 zijn voorbeelden gegeven van nadeel waarom het bijvoorbeeld kan gaan, te weten de kosten van onderzoek en beveiliging en de kosten van waardevermindering en inkomstenderving. Deze opsomming is uiteraard niet limitatief. Andere voorbeelden van nadeel, zoals dat destijds kon worden voorzien, zijn andere vormen van schade bij omwonenden als gevolg van een zich verspreidende verontreiniging, of gezondheidsschade van werknemers van de vervuiler of toevallige passanten.

Afhankelijk van het type van vervuilende handeling dat in het geding is zal verschillend moeten worden geoordeeld over de vraag of destijds nadeel bij derden kon worden verwacht. In de regel zal de vervuiler ten tijde van de vervuiling zodanig nadeel hebben kunnen voorzien indien het gaat om bodemverontreiniging, die is veroorzaakt door lozingen in het oppervlaktewater, het meegeven van afvalstoffen ter stort of het storten van (afval)stoffen buiten het eigen (bedrijfs)terrein, het uitstoten van schadelijke stoffen in de lucht en het laten wegvloeien van vloeibare (afval)stoffen over land. De aard van deze gedragingen brengt mee dat, zo daarvan enig nadeel kon worden verwacht, dit ook nadeel bij derden is. Tot op heden heeft de Hoge Raad zich niet uitgesproken over de relativiteitseis in dergelijke gevallen.

Bij bodemverontreiniging veroorzaakt op eigen terrein is in de meeste gevallen nadeel bij derden te verwachten. De verhaalsacties hebben betrekking op gevallen van ernstige bodemverontreiniging en daaruit volgt dat de verontreinigende stoffen zich autonoom (kunnen) verspreiden naar mensen, dieren, planten en goederen en derhalve nadeel bij derden kan worden verwacht. Bij de beantwoording van de vraag of ten tijde van het veroorzaken van de verontreiniging rekening moest worden gehouden met mogelijk nadeel voor derden, zullen velerlei feitelijke omstandigheden een rol spelen. Bijvoorbeeld zal van belang zijn de vraag of rekening moest worden gehouden met verspreiding van de verontreiniging (al dan niet via het grondwater), de plaats op het eigen terrein waar verontreiniging plaatsvond, de aard van de verontreinigende stoffen, de wijze van verontreiniging, de toegankelijkheid van de plaats van verontreiniging voor derden, de mogelijkheid van toekomstige wijziging van het gebruik van het terrein etc.

De leden van de **PvdA**-fractie vroegen in hoeverre veroorzakers zich kunnen beroepen op het ontbreken van kennis van de zorgvuldigheidsnorm, als zij ten tijde van de vervuiling onkundig waren van het feit dat hun handelen aan derden nadeel oplevert. De voorgestelde artikelen laten onverlet het verweer gebaseerd op «the state of the art». Bij de beantwoording van de vraag of sprake is van een onrechtmatige gedraging is met name van belang, dat moet worden geoordeeld naar de kennis die destijds aanwezig was of, gelet op onder meer de stand van de wetenschap, behoorde te zijn over het gevaar of de schadelijkheid van de in de bodem gebrachte stoffen. Uit dit gevaar of deze schadelijkheid zal enig nadeel voor derden te verwachten moeten zijn geweest.

De leden van de **VVD**-fractie vroegen of de uitleg van de Raad van State van de betekenis van artikel 47, vijfde lid, niet veel gemeen heeft met de wettelijke subrogatie, te weten dat de overheid in de plaats treedt van degenen die mogelijk in de toekomst zouden kunnen worden benadeeld en daarom de schade – in casu de saneringskosten – op de veroorzaker kan verhalen.

De uitleg van de Raad van State, die in het nader rapport overigens wordt onderschreven, heeft inderdaad wel iets gemeen met subrogatie, maar is daarmee niet op één lijn te stellen, alleen al omdat de Staat zijn eigen schade vordert.

De leden van de **VVD**-fractie wilden nog eens onomwonden beaamd zien dat in elk voorkomend geval rechtens zal dienen vast te staan dat op het tijdstip waarop verontreiniging of aantasting van de bodem plaatsvond de veroorzaker onrechtmatig handelde jegens een derde, dat deze onrechtmatige daad de veroorzaker kon worden toegerekend en dat er causaal verband is tussen de verontreiniging of aantasting en de door de derde geleden schade, een en ander met het oog op de passage in het nader rapport van 24 februari 1992 over de geschiedenis van de betrokkenheid van de overheid bij het tegengaan van ernstige bodemverontreiniging.

Hiervoor hebben wij reeds uiteengezet dat een te verwachten nadeel bij derden vereist is om van onrechtmatigheid te spreken. Niet nodig is dat de verontreiniging daadwerkelijk schade bij derden heeft veroorzaakt. In die zin is causaal verband met de door de derde geleden schade niet vereist.

Ten aanzien van het vereiste van causaal verband is het voldoende dat wordt vastgesteld, dat het handelen of nalaten van de veroorzaker het geval van ernstige verontreiniging teweeg heeft gebracht.

De leden van de **VVD** hebben hier een verband gelegd met de geschiedenis van de betrokkenheid van de overheid bij het tegengaan van ernstige bodemverontreiniging. Ondergetekenden willen naar aanleiding van deze opmerking, wellicht ten overvloede, stellen, dat ook bij het vereiste van causaal verband niet de eis mag worden gesteld dat de onderzoeks- en saneringskosten voor de vervuiler ten tijde van de vervuiling voorzienbaar waren.

2.3. De betekenis van artikel VI

De leden van de fracties van **CDA**, **D66**, **VVD** en **SGP** vroegen naar de met de overgangsbepaling artikel VI beoogde temporele werking en naar de verhouding van deze bepaling met het overgangsrecht van het Burgerlijk Wetboek, in het bijzonder de artikelen 69 en 173 van de Overgangswet nieuw Burgerlijk Wetboek (hierna af te korten als OW).

Met artikel VI wordt beoogd onmiddellijke (ook wel genoemd exclusieve) werking aan het in artikel 47 bepaalde te doen toekomen. Dit betekent dat het artikel vanaf zijn inwerkingtreding mede van toepassing is op rechtsverhoudingen voortvloeiende uit voordien voorgevallen feiten. Het beoogt, voor alle duidelijkheid, derhalve geen terugwerkende kracht, hetgeen zou inhouden dat het artikel van toepassing zou zijn op voor de inwerkingtreding voorgevallen feiten als ware het ten tijde van het voorvallen van deze feiten reeds van kracht geweest.

Zoals in het kabinetsstandpunt inzake het kostenverhaal reeds is geschreven, is onmiddellijke werking van het materiële recht de hoofdregel van overgangsrecht¹². Met zie hierover onder andere Aanwijzing 166 van de Aanwijzingen voor de regelgeving. Het is dan ook het uitgangspunt van het overgangsrecht dat van toepassing is op de invoering van de Boeken 3,5 en 6 van het nieuw Burgerlijk Wetboek (artikel 68a, eerste lid, OW). Op zichzelf is het evenwel juist dat, zoals door de leden van de fracties van **D66**, **VVD** en **SGP** en in de door de **CDA**-fractie geciteerde passage wordt opgemerkt, ten aanzien van de bepalingen in de afdelingen 6.3.1–6.3.3 van het Burgerlijk Wetboek, betreffende onrechtmatige daad, aansprakelijkheid voor personen of zaken en produktaansprakelijkheid, een uitzondering op dit uitgangspunt is gemaakt en eerbiediging van oud recht de hoofdregel is.

¹² Kamerstukken II 1991/92, 21 556, nr. 5, p. 93.

Op grond van artikel 69, onder d, OW, ontstaan geen vorderingsrechten, indien alle feiten die de wet daarvoor vereist, reeds voordien waren voltooid. Doorgaans zal in geval van onrechtmatige daad, zeker bij bodemverontreiniging, het vereiste dat schade is ontstaan als laatste zijn vervuld, zodat dit moment zal bepalen of de nieuwe wet van toepassing is. In verband hiermee bepaalt artikel 173, eerste lid, OW, dat, als onduidelijk is of schade vóór of na de inwerkingtreding van de wet is ontstaan, beslissend is het tijdstip van het bekend worden van de schade.

Indien men het stelsel van deze bepalingen in het onderhavige geval zou volgen, dan zou aan de materiële wijziging van het onrechtmatige-daadsrecht die met artikel 47, vijfde lid, wordt beoogd geen werking toekomen voor verontreinigingen die voor de inwerkingtreding ervan reeds zijn gesaneerd. De bedoeling van het nieuwe verhaalsartikel is nu juist dat de jurisprudentie van de Hoge Raad ten aanzien van de uitleg van artikel 21 Interimwet bodemsanering, uitmondend in de arresten van de Hoge Raad van 24 april 1992,¹³ onder het nieuwe artikel 47, vijfde lid niet wordt voortgezet. De consequentie van deze arresten, dat verhaal van saneringskosten door de overheid in geval van verontreiniging van het eigen bedrijfsterrein vóór 1 januari 1975 in beginsel niet mogelijk is, is voor de regering onaanvaardbaar. De argumenten hiervoor zijn tijdens de behandeling in de Tweede Kamer al aan de orde geweest.

Hieronder volgt een korte samenvatting van deze argumenten. In de eerste plaats is het, anders dan de Hoge Raad aannam, de bedoeling van de wetgever van de Interimwet bodemsanering geweest het thans in het vijfde lid van artikel 47 bepaalde in artikel 21 Interimwet bodemsanering te regelen. Het feit dat dit kennelijk niet voldoende duidelijk is gebeurd, maakt het noodzakelijk deze bedoeling thans expliciet vast te leggen.

In de tweede plaats zou de huidige jurisprudentie tot gevolg hebben dat een groot deel van de saneringskosten ten laste van de belastingbetaler, in plaats van de onrechtmatige verontreiniger van de bodem, komt. Hiervóór is met betrekking tot de lopende procedures uitgebreid becijferd om welke bedragen het hier gaat. De conclusie moet zijn dat artikel 47, vijfde lid, slechts zin heeft, indien daaraan onmiddellijke werking wordt toegekend. Gelet op het voorgaande levert het financiële belang van de overheid bij het toekennen van onmiddellijke werking aan artikel 47, vijfde lid, een voldoende rechtvaardigingsgrond op om af te wijken van het doorgaans uit een oogpunt van de rechtszekerheid geldende uitgangspunt, dat door een nieuwe wet niet wordt ingegrepen in reeds ontstane aansprakelijkheden.

Omdat de wetgever zich de bezwaren tegen het ingrijpen in de loop der jurisprudentie heeft gerealiseerd, is de exclusieve werking ten aanzien van lopende procedures verzacht. Daarbij is in artikel VI, derde lid, aangesloten bij artikel 74, vierde lid, OW, dat voor procedures waarin reeds cassatieberoep is aangetekend het oude recht laat gelden.

De leden van de fractie van het **CDA** vroegen voorts of er ooit sprake is geweest van een met artikel VI vergelijkbaar precedent op het terrein van het aansprakelijkheidsrecht.

Het is nog niet eerder voorgekomen, dat een nieuw wettelijk aansprakelijkheidsregime met onmiddellijke werking is ingevoerd. Hierboven is echter uiteengezet, welke bijzondere omstandigheden ertoe hebben geleid om op het terrein van artikel 47, vijfde lid, af te wijken van de gebruikelijke inwerkingtreding met eerbiedigende werking. Daarnaast kan nog worden gewezen op een arrest van de Hoge Raad, waarin de Raad, evenals in het kader van dit wetsvoorstel is geschied, een belangafweging ten grondslag legde aan zijn oordeel over het aan een verhaalsrecht toekomende overgangsrecht¹⁴. In het betreffende arrest woog het belang van de rechtszekerheid minder zwaar dan het (financiële) belang

¹³ Kamerstukken II 1991/92, 21 556, nr. 11, p. 4 en kamerstukken II 1992/93, 21 556, nr. 21, p. 49.

¹⁴ HR 10 februari 1978, NJ 1979, 217.

van de bedrijfsvereniging bij onmiddellijke werking van het verhaalsrecht van artikel 90 van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering.

De leden van de **VVD**-fractie vroegen naar de uitwerking van artikel VI voor het gelijkheidsbeginsel. Artikel VI verbindt verschillende consequenties aan verschillende gevallen. Op het moment van inwerking-treding van de voorgestelde wet worden rechtszaken in cassatie anders voortgezet dan de overige rechtszaken. De keuze van de Hoge Raad voor een datum vanaf wanneer bodemverontreiniging onrechtmatig jegens de overheid is, had een soortgelijk verschil tot gevolg.

De leden van de **VVD**-fractie vroegen tenslotte of het rechtsgelijkheidsbeginsel niet de reden is geweest voor het uitgangspunt bij de invoering van artikel 6:162 BW dat voor het overgangsrecht eerbiedigende werking gold.

Deze vraag moet ontkennend beantwoord worden. Aan het op artikel 6:162 BW van toepassing zijnde overgangsrecht ligt in het bijzonder het beginsel van de eerbiediging van verkregen rechten ten grondslag, dat inhoud dat de toestand van het al of niet bestaan van absolute en relatieve rechten, waaronder vorderingsrechten uit onrechtmatige daad, niet mag worden beïnvloed door het toepasselijk worden van de nieuwe wet. Hierboven zijn de redenen uiteengezet die er toe geleid hebben om in het geval van artikel 47, vijfde lid, juncto artikel VI van dit uitgangspunt af te wijken. Het rechtsgelijkheidsbeginsel heeft echter in dit verband geen zelfstandige rol gespeeld. Zoals gezegd is het beginsel ook bij de genoemde bepalingen in het onderhavige wetsvoorstel niet in het geding.

3. Sanering

Zoals bij de beantwoording van de vragen met betrekking tot paragraaf 2. Kostenverhaal, is ook bij deze paragraaf – om overeenkomstige reden – niet in alle opzichten de volgorde van het voorlopig verslag aangehouden. De door de leden van diverse fracties gestelde vragen en gemaakte opmerkingen laten zich in een zevental rubrieken onderverdelen, te weten:

1. Algemeen
2. Saneringsnoodzaak
3. Saneringsurgentie
4. De verhouding tot de BSB-operatie
5. De saneringsdoelstelling
6. Het saneringsbevel en
7. De verhouding saneringsbevel en kostenverhaal.

In deze rubrieken zijn de desbetreffende vragen en opmerkingen ondergebracht.

3.1. Algemeen

De leden van de fractie van de **PvdA** stelden de vraag of een overzicht kan verschijnen van de tijdstippen van inwerkingtreding van de algemene maatregelen van bestuur die bij deze wet horen.

Als bijlage bij de nota naar aanleiding van het eindverslag is een overzicht gegeven van onder meer de uit het wetsvoorstel voortvloeiende algemene maatregelen van bestuur en ministeriële regelingen¹⁵. Bijgevoegd bij deze memorie is een desbetreffend geactualiseerd overzicht. De gevraagde tijdstippen van inwerkingtreding zijn moeilijk te geven, is verband met het benodigde overleg met deskundigen en betrokken andere overheden en de vereiste advisering, terwijl er veelal ook sprake is van voortschrijdende inzichten met betrekking tot de inhoud.

Momenteel vinden gesprekken plaats met de provincies en andere betrokkenen over de invulling van de algemene maatregelen van bestuur.

¹⁵ Kamerstukken II 1992/93, 21 556, nr. 21.

Hierbij komen onder meer verwachtingen van de bedoelde instanties aan de orde met betrekking tot de detaillering en het al of niet noodzakelijk zijn van verder onderzoek naar (deel)aspecten voorafgaand aan invulling van de algemene maatregelen van bestuur. Op grond van dit overleg zal een plan van aanpak nader worden vastgesteld. Daarbij zal worden bezien of en in hoeverre een clusterwijze aanpak tot versnelling kan leiden.

De vraag van de leden van de fractie van het **CDA** of uit de formulering van artikel 27a-1 moet worden afgeleid, dat het daarbij gaat om één en dezelfde algemene maatregel van bestuur waarin zowel de bepaling van de betreffende gevallen als regels met betrekking tot de urgentie zijn neergelegd, wordt bevestigend beantwoord.

De leden van de fractie van **D66** vroegen wat het effect is van de droge bodemreiniging zolang er geen wet voorligt voor de natte bodemreiniging. Is er om die reden geen sprake van dweilen met de kraan open, zo vroegen zij. Zij wilden weten wanneer het wetsvoorstel inzake waterbodemsanering wordt ingediend en waarom dat wetsvoorstel niet aan het onderhavige wetsvoorstel is gekoppeld.

Anders dan deze leden wellicht menen, ziet het onderhavige wetsvoorstel, gelijk de Interimwet bodemsanering, op sanering van de bodem, daaronder begrepen de waterbodem. In formele zin bestaat daarmee duidelijkheid over de procedures, de verantwoordelijkheden en de financiering. Het is zowel met het huidige als met het toekomstige instrumentarium mogelijk, waar nodig, naast landbodemverontreiniging ook waterbodemverontreiniging te onderzoeken en te saneren. Er behoeft dus geen sprake te zijn van dweilen met de kraan open.

In algemene zin moet echter worden geconstateerd dat in de praktijk van de uitvoering van de Interimwet bodemsanering van een gestructureerde aanpak van gevallen van waterbodemverontreiniging nog slechts in beperkte mate sprake is. Naast een aanvankelijk onvoldoende inzicht in de aard en de omvang van de problematiek vormt de reden daarvan met name het feit dat de Interimwet bodemsanering wat betreft verantwoordelijkheden en financieringssystematiek niet is toegesneden op de specifieke situatie van de verontreinigde waterbodems. Zo is in die wet geen formele positie ingeruimd voor de waterkwaliteitsbeheerders, terwijl zo'n positie gelet op de samenhang tussen de kwaliteit van de waterbodem en de waterkwaliteit wel in de rede ligt. In het verlengde van deze leemte is ook in het financieringssysteem van deze wet niet in medebetrokkenheid van de waterkwaliteitsbeheerder voorzien. Deze beperkingen vormen de aanleiding voor het besluit tot het opstellen van aanvullende regels met betrekking tot waterbodemsanering. Het opnemen daarvan in de Wet bodembescherming geschiedt bij afzonderlijk wetsvoorstel. Aldus wordt vertraging in de totstandkomingsprocedure van het onderhavige wetsvoorstel voorkomen. Het wetsvoorstel tot uitbreiding van de Wet bodembescherming met bijzondere regels inzake sanering van de waterbodem zal in de herfst van 1993 voor commentaar worden voorgelegd aan de adviesorganen en aan de betrokken andere overheden. Het wetsvoorstel zal naar verwachting eind 1993 aan de Koningin kunnen worden voorgelegd teneinde voor advies aan de Raad van State te worden gezonden.

De leden van de **PvdA**-fractie vroegen in hoeverre het mogelijk is, dat artikel 50a, dat regelt dat onschuldige gemeenten worden vrijgesteld van kosten van sanering, ook geldt voor reeds afgesloten saneringen.

Op grond van artikel V van het wetsvoorstel blijft de Interimwet bodemsanering van toepassing op een geval als bedoeld in artikel 7, tweede lid, van die wet, voor zover daarvoor vóór het in werking treden

van het onderhavige wetsvoorstel bij de voorbereiding of de uitvoering van een saneringsprogramma als bedoeld in de Interimwet bodemsanering financiële verplichtingen zijn aangegaan. Zoals uit de formulering van artikel 50a, eerste lid, van het wetsvoorstel blijkt, kan het daarin geregelde verzoek worden gedaan, indien sprake is van een verplichting van de betreffende gemeente tot het betalen van de ingevolge artikel 50 van het wetsvoorstel verschuldigde bedrag. Bedoeld artikel 50a kan derhalve niet worden toegepast op saneringen die – al dan niet ingevolge het overgangsrecht – onder vigeur van de Interimwet bodemsanering zijn afgesloten. De overgangsbepaling gaat niet zover dat, indien voor een bepaalde deelprojectfase reeds een verplichting is aangegaan, ook de gehele verdere aanpak van dat geval onder de Interimwet bodemsanering valt. Alle volgende deelprojectfasen vallen onder de bepalingen van voorgestelde wettelijke regeling, waaronder de betalingsverplichting ingevolge artikel 50. Met betrekking tot een op dat artikel gebaseerde betalingsverplichting kan een verzoek als bedoeld in artikel 50a, eerste lid, van het wetsvoorstel worden gedaan.

Door de leden van de fracties van **PvdA** en **D66** is gevraagd hoe de omvangrijke taak om binnen 10 respectievelijk 20 jaar de bodem van Nederland gesaneerd te hebben, kan worden gerealiseerd.

Voorts is gevraagd op welke wijze de doelstelling, bij een kostenprognose van f 200 mld, kan worden verwerkelijk. Gevraagd is in- en overzicht te geven inzake de wijze van financiering. De totale omvang van de kosten van onderzoek en sanering van ernstige bodemverontreiniging is in het kabinetsstandpunt Tien jaren-scenario bodemsanering en bedrijfsterreinen geschat op circa f 50 mld. Er is thans geen preciezere raming voorhanden. Er is echter geen reden om te veronderstellen dat de kosten het door de leden genoemde bedrag ook maar zullen benaderen. Het onderhavige wetsvoorstel voorziet in het beleidsmatige en juridische kader dat nodig is om te bereiken dat de sanering primair plaatsvindt door en op kosten van de veroorzaker of de gebruiker. De overheid biedt in financiële zin een vangnet. Het realiseren van de doelstelling om binnen één generatie het probleem van de ernstige bodemverontreiniging opgelost dan wel beheersbaar gemaakt te hebben is dan ook mede afhankelijk van andere actoren. Er is echter geen aanleiding tot bijstelling van de in het Nationaal Milieubeleidsplan (Plus) en het Tien jaren-scenario bodemsanering en bedrijfsterreinen uitgezette beleidslijn.

Wat betreft de financiële inspanningen van de overheid voor de milieurgente saneringen is de verwachting dat minimaal de huidige begrotingsmiddelen nog geruime tijd nodig zullen zijn. Bezien zal worden in hoeverre de tegenvallende voortgang van de BSB-operatie en opbrengsten van het kostenverhaal tot een beleidswijziging aanleiding geven.

De leden van de **CDA**-fractie vroegen of bij de sanering van gasfabriekterreinen het principe «de vervuiler betaalt» dan wel de bijdrageregeling van artikel 50 zal worden toegepast.

Ook bij de aanpak van gasfabriekterreinen geldt met betrekking tot de vraag wie de lasten moet dragen de voorkeursvolgorde vervuiler-gebruiker-overheid. Gasfabrieken zijn voornamelijk in de jaren zestig gesloten, meestal met de gemeente als (rechts)opvolger.

Gemeenten zijn tot nu toe voor hun gasfabriekterreinen niet met een verhaalsactie geconfronteerd, omdat het vorderingsrecht doorgaans verjaard is en omdat de gemeenten reeds een genormeerde bijdrage betalen in de kosten van alle binnen hun grondgebied gelegen gevallen, omfattende een drempelbedrag per geval vermeerderd met 10% van de kosten na aftrek van het drempelbedrag. Onderzoek naar en sanering van bodemverontreiniging op gasfabriekterreinen zijn tot nu toe voornamelijk

gefinancierd uit de algemene middelen. In het kader van de werkgroep Welschen (die is ingesteld in augustus 1992 en waarin vertegenwoordigers van het Interprovinciaal Overleg (IPO), de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zitting hebben) worden andere wegen ter financiering van de ten opzichte van eerdere schattingen sterk oplopende kosten van de sanering van deze gasfabriekterreinen (thans geraamd op f 4 mld) onderzocht.

Voorts vroegen deze leden of vernietiging van beschikkingen en bevelen in beginsel tot civielrechtelijke aansprakelijkheid van de betreffende overheid voor de daardoor ontstane schade leidt. Aan de hand van het leerstuk van de onrechtmatige daad moet worden uitgemaakt of het betreffende overheidslichaam aansprakelijk is voor de gevolgen van de vernietigde beschikking. In de rechtspraak is tot ontwikkeling gekomen dat het geven van een beschikking die vernietigd wordt wegens strijd met de wet of de (materiële) beginselen van behoorlijk bestuur een onrechtmatige daad van het bestuur oplevert. Ook gaat de jurisprudentie er vanuit dat in dat geval in beginsel de schuld van de overheid gegeven is. Wel moet zijn voldaan aan het vereiste van het causaal verband. Vanzelfsprekend kan de overheid de gebruikelijke verweren voeren, zoals een beroep op eigen schuld aan de zijde van de gelaedeerde, of het niet voldaan hebben aan de schadebeperkingsplicht, of het ontbreken van relativiteit.

De vraag van de leden van de **PvdA**-fractie of het plan bestaat om een onderzoeksverplichting bij de verkoop van bedrijfsterreinen in te voeren wordt bevestigend beantwoord. Een wetsvoorstel van die strekking is thans in voorbereiding.

Op de terminologische vraag van de leden van de fractie van **D66** inzake het begrip «saneren» wordt ingegaan in het artikelsgewijze deel van deze memorie (artikel 1).

3.2. Saneringsnoodzaak

De leden van de **CDA**-fractie vroegen of niet een zekere rechtsongelijkheid dreigt te ontstaan tussen personen die door de enkele overschrijding van de C-waarde hun terrein moeten saneren tot aan de A-waarde, terwijl, bijvoorbeeld, hun buurman die net onder het C-niveau blijft, in het geheel niets hoeft te ondernemen.

Er is sprake van rechtsongelijkheid indien gelijke situaties ongelijk worden behandeld. In de door de vragensteller aangegeven situatie is hiervan geen sprake. Immers, in de eerste situatie is er sprake van een geval van ernstige bodemverontreiniging. In de tweede situatie is er weliswaar sprake van bodemverontreiniging, maar deze is niet zodanig dat er sprake is van een geval van ernstige bodemverontreiniging. Voor alle gevallen van ernstige bodemverontreiniging geldt vervolgens de (gelijke) verplichting tot sanering op enig moment. Voor alle gevallen van historische niet-ernstige bodemverontreiniging geldt de (gelijke) situatie dat de Wet bodembescherming geen saneringsverplichting oplegt. Voor alle nieuwe gevallen van bodemverontreiniging geldt op grond van artikel 14 van de vigerende Wet bodembescherming ongeacht de ernst wel een saneringsverplichting. Voor die gevallen waarbij de wet tot sanering verplicht (ernstige en nieuwe niet-ernstige verontreiniging) is het saneringdoel vervolgens weer gelijk.

Het is overigens niet zonder meer juist te veronderstellen dat in geval van niet-ernstige bodemverontreiniging niets behoeft te worden ondernomen. De negatieve gevolgen van niet-ernstige bodemverontreiniging

dienen te worden verminderd op grond van verschillende wettelijke regelingen (o.a. Woningwet, Warenwet, Waterleidingwet).

3.3. Saneringsurgentie

De leden van de **CDA**-fractie merkten op, dat op grond van artikel 27a-2, zesde lid, bij de algemene maatregel van bestuur, bedoeld in artikel 27a-1, regels kunnen worden gesteld onder meer over de urgentie-categorie waartoe een geval van ernstige verontreiniging behoort. De leden van genoemde fractie stelden de vraag of het voornemen bestaat deze regels tegelijkertijd in te voeren met de (urgentie)regels als bedoeld in artikel 27a-1. Verder vroegen zij of uit artikel 27a-2 niet logisch volgt, dat een saneringsbevel niet aan de orde is als de sanering niet urgent is. Zij vroegen ook of kan worden afgeweken van de prioriteitsstelling die de provincie voor haar eigen aanpak hanteert. In principe is dit wel de bedoeling. De mogelijkheid bestaat echter, dat de desbetreffende algemene maatregel van bestuur op een later tijdstip wordt aangepast, door uitvoering te geven aan art. 27a-2, zesde lid.

In antwoord op de tweede vraag wordt bevestigd dat het tijdstip van het saneringsbevel in de regel wordt bepaald door de urgentie, zoals deze door gedeputeerde staten bij de beschikking ingevolge artikel 27a-2 wordt bepaald. In dit verband wordt opgemerkt dat de urgentiebeschikking geldt voor zowel sanering in eigen beheer als voor sanering door de overheid. De aandacht wordt erop gevestigd, dat gedeputeerde staten de urgentie of het tijdstip van de sanering overeenkomstig het vijfde lid van artikel 27a-2 (anders) kunnen vaststellen naar aanleiding van een wijziging van omstandigheden. Een dergelijke wijziging doet zich, bijvoorbeeld, voor indien:

- een cluster van bedrijven gezamenlijk de bodemverontreiniging wil aanpakken, terwijl dit niet mogelijk is zonder een niet-urgente sanering tegelijkertijd uit te voeren;
- een bedrijf volgens de BSB-systematiek aan de beurt is om te saneren, terwijl de provincie datzelfde geval nog niet de hoogste urgentie zou geven;
- een meer dan gering gedeelte van het geval wordt aangepakt, maar wordt nagelaten om ook het overige te saneren;
- na sloop en vóór nieuwbouw wordt nagelaten om te saneren.

Ook kan een bevel worden gegeven indien in eigen beheer op een eerder tijdstip dan in de urgentie-beschikking is aangegeven wordt gesaneerd en daarbij niet overeenkomstig een goedgekeurd saneringsplan wordt gehandeld.

Ten slotte vroegen deze leden of de urgentiebeschikking van gedeputeerde staten ook geldt voor verhaalsacties van de Staat. Voor een verhaalsactie is vereist dat het om een geval van ernstige verontreiniging gaat, niet dat de sanering urgent is. Indien gedeputeerde staten vaststellen dat er geen of lage urgentie is om een geval met overheids-gelden te saneren, heeft het starten van een verhaalsactie geen hoge prioriteit. Wel is het zo dat een verhaalsactie kan worden ingezet voordat de kosten zijn gemaakt. Bovendien kan het tot behoud van rechten of verhaalsobjecten geboden zijn op een eerder tijdstip actie te ondernemen.

3.4. De verhouding tot de BSB-operatie

De leden van de **CDA**-fractie vroegen of niet gevreesd moet worden dat, zolang de technische criteria op te nemen in de algemene maatregelen van bestuur als bedoeld in de artikelen 27a-1 en 27a-3 niet beschikbaar zijn, de vrijwillige BSB-operatie niet goed van start kan gaan.

In het kader van de BSB-operatie wordt, vooruitlopend op de nadere (wettelijke) regeling, zowel voor de bepaling van de saneringsnoodzaak en -urgentie (artikel 27a-1) als voor de bepaling van het saneringsdoel (artikel 27a-3) uitgegaan van de in het algemeen voor bodemsanering geldende criteria zoals die zijn neergelegd in de Leidraad bodembescherming, de notitie Uniformering van beoordeling en aanpak van gevallen van bodemverontreiniging; locatiespecifieke omstandigheden¹⁶, het eindrapport van de Commissie BSB en de beide kabinetsstandpunten daarover¹⁷. Die criteria blijven van toepassing, zolang de artikelen of de artikelliden waarop de desbetreffende algemene maatregelen van bestuur zijn gebaseerd niet in werking zijn getreden. Het ontbreken van de door de **CDA**-fractie bedoelde algemene maatregelen van bestuur vormt derhalve geen beletsel voor de start van de BSB-operatie.

De leden van de **CDA**-fractie vroegen voorts hoe de door het bevoegd gezag ingevolge het gestelde in artikel 27a-2, eerste lid, vast te stellen urgentie zich verhoudt tot de urgentiescore in het kader van de BSB-operatie. Ook vroegen deze leden of tevens kan worden bevestigd dat de urgentiecategorieën die zullen worden gehanteerd in de BSB-operatie niet strenger zullen zijn dan die bedoeld in artikel 27a-2.

Op dit moment is over de eerste vraag nog geen uitspraak te doen, onder meer niet omdat de urgentiescore nog dient te worden uitgewerkt. Ten behoeve van de algemene maatregel van bestuur op grond van artikel 27a-1, die de grondslag voor de vaststelling van de urgentie door het bevoegd gezag moet gaan vormen, is het Rijksinstituut voor volksgezondheid en milieuhygiëne (RIVM) verzocht om te bezien op welke wijze vanuit de systematiek die is gehanteerd voor de afleiding van interventiewaarden een systematiek voor de bepaling van de urgentie af te leiden is. Wel is duidelijk dat drie elementen hierbij een centrale rol zullen spelen:

- de mate van actuele blootstelling van mensen aan verontreiniging,
- de mate van actuele blootstelling van planten en dieren aan verontreiniging,
- de mate van verspreiding van de verontreiniging.

De systematiek voor de urgentiebepaling van de BSB-operatie is – hoewel niet volledig kwantitatief uitgewerkt – op hoofdlijnen ook rond deze drie elementen vormgegeven.

Vooruitlopend op de desbetreffende algemene maatregel van bestuur, kan de urgentiebepaling vooralsnog worden gebaseerd op een te harmoniseren versie van de thans door de provincies gebruikte systematiek voor de urgentiebepalingen en de in BSB-kader afgesproken systematiek.

Op deze wijze kan worden voorkomen dat terzake niets wordt ondernomen in afwachting van de algemene maatregel van bestuur op grond van artikel 27a-1.

Zoals uit het voorgaande blijkt, is op dit moment nog geen uitspraak te doen over de vraag of tevens kan worden bevestigd dat de urgentiecategorieën die zullen worden gehanteerd in de BSB-operatie niet strenger zullen zijn dan die bedoeld in artikel 27a-2. Het ligt in de rede bij de ontwikkeling van een systematiek ten behoeve van de algemene maatregel van bestuur op grond van artikel 27a-1 waar mogelijk rekening te houden met reeds in de praktijk functionerende systemen voor urgentiebepaling.

De leden van de fractie van **D66** vroegen waarom geen premie of fiscale tegemoetkoming in het vooruitzicht kan worden gesteld aan degenen die eigener beweging tot sanering overgegaan.

De door deze leden geuite wens wordt dezerzijds gedeeld. In het kader van het aanvullende kabinetsstandpunt over het eindrapport van de

¹⁶ Kamerstukken II 1991/92, 22 727, nr. 2.

¹⁷ Kamerstukken II 1989/90, 21 557, nrs. 17 en 19.

Commissie BSB¹⁸ is een aantal financiële faciliteiten ter stimulering van vrijwillige sanering aangekondigd: extra staatsgegarandeerde kredieten, extra fiscale reserveringsmogelijkheden en bijdragen voor onschuldige eigenaren. Deze faciliteiten zijn inmiddels beschikbaar of in een vergaande staat van voorbereiding.

De leden van de fractie van het **CDA** vroegen of uiteengezet kon worden in welke gevallen en onder welke voorwaarden bedrijven voorzieningen mogen treffen voor later te maken kosten in verband met de sanering van de bodem.

Bedrijven kunnen met inachtneming van artikel 13 van de Wet op de inkomstenbelasting 1964 onder bepaalde voorwaarden een zogenaamde kostenegaliseringsreserve opbouwen, teneinde kosten en lasten te verdelen. Het bedrijf zal daartoe moeten aantonen dat er sprake is van een «stellig voornemen». In de resolutie van 12 september 1991 van de Staatssecretaris van Financiën is aangegeven dat bedrijven in ieder geval dit stellig voornemen hebben aangetoond als zij een door gedeputeerde staten goedgekeurd saneringsplan kunnen overleggen. De inspecteur mag zich echter ook op andere wijze door het bedrijf van een stellig voornemen laten overtuigen.

In de door de leden voorgestelde situatie zal veelal nog niet een saneringsplan zijn opgesteld. In dat geval zal het bedrijf op andere wijze moeten aantonen dat het een stellig voornemen heeft. De Staatssecretaris van Financiën heeft een herziening van de resolutie in voorbereiding met het doel duidelijkheid te geven op welke andere wijze het bedrijf in dat geval het stellig voornemen kan aantonen. Er moet immers ook sprake zijn van een redelijke periode tussen de start van de sanering en het moment waarop met het vormen van kostenegaliseringsreserve kan worden begonnen teneinde met deze reserve feitelijk kosten en lasten te kunnen verdelen.

3.5. De saneringsdoelstelling

De leden van de **CDA**-fractie gingen in op de keuze van het saneringsdoel, waarbij naar de indruk van de leden de globale normstelling in artikel 27a-3 twee uitwerkingen toelaat:

1. sanering moet leiden tot herstel van de multifunctionaliteit: alle functies die de ongerepte bodem biedt moeten worden hersteld;
2. sanering moet leiden tot het herstel van de eigenschappen die nodig zijn voor de functie die de bodem, nu of naar verwachting in de nabije toekomst, zal hebben.

Het is uiteraard verleidelijk om te kiezen voor uitwerking 1 («herstel multifunctionaliteit»), doch dwingt een nuchtere en realistische afweging van baten en kosten niet vooralsnog tot een keuze voor de tweede optie, aldus de leden van de **CDA**-fractie.

Uit de formulering van het saneringsdoel, in artikel 27a-3, in relatie tot het doel van de Wet bodembescherming (zie de considerans), volgt dat sanering, behoudens locatiespecifieke omstandigheden van milieuhygiënische, technische en financiële aard, zich richt op herstel van de multifunctionaliteit van de bodem (uitwerking 1): de verontreiniging moet worden weggenomen tot de streefwaarden bodemkwaliteit, dan wel het lokale achtergrondgehalte als dit hoger is. In geval van locatiespecifieke kan worden besloten tot de uitvoering van maatregelen die leiden tot isolatie, beheersing en controle (IBC). Overigens wil dit niet zeggen dat het saneringsdoel te allen tijde in één keer zou moeten worden gerealiseerd. Indien dit, bijvoorbeeld, om redenen van financiële doelmatigheid, de voorkeur verdient, is krachtens het wetsvoorstel een gefaseerde aanpak mogelijk. Uitwerking 2 kan in sommige gevallen een acceptabele tussendoelstelling inhouden.

¹⁸ Kamerstukken II 1991/92, 21 557, nr. 19.

Het spreekt voor zich, dat indien worden geopteerd voor een gefaseerde sanering, de in de afzonderlijke fasen te treffen saneringsmaatregelen bij het opstellen van het saneringsplan dienen te worden geplaatst in het kader van de totale sanering. Op deze wijze wordt enerzijds zekerheid gegeven aan de saneerder dat deze in de toekomst niet steeds met bijgestelde (scherpere) saneringsdoelen wordt geconfronteerd en anderzijds voorkomen dat de na een eerste fase resterende negatieve milieu-erfenis zonder saneringsplan en financiële dekking daarvan naar een toekomstige generatie wordt doorgeschoven.

De leden van de **VVD**-fractie vroegen aandacht voor de berichten dat de saneringskosten de waarde van de grond in niet-verontreinigde toestand in veel gevallen overtreffen. De daarna gestelde vraag wordt zo gelezen, dat de eis tot herstel van de multifunctionaliteit zou moeten vervallen, indien voorzienbaar is dat het bodemgebruik nooit meer tot een zodanig herstel noodzaakt.

Op dit moment kan de stelling dat de saneringskosten de waarde van de betrokken onroerende zaken in veel gevallen overtreffen worden bevestigd noch ontkend. Met de Raad voor Onroerende Zaken wordt overleg gevoerd over de in zijn opdracht uitgevoerde berekeningen in het rapport «Onder de oppervlakte» (dd. februari 1993), dat dezerzijds tal van vragen oproept.

De strategische doelstelling tot behoud en herstel van de multifunctionaliteit van de bodem kan in individuele gevallen niet alleen worden getoetst aan het te verwachten menselijke gebruik van de bodem. Dit menselijk gebruik fluctueert vaak en voorts is die toetsing slechts gericht op de volksgezondheid en niet op het milieu (bodemprocessen, kringlopen, dieren, planten, micro-organismen). Een ernstige verontreiniging van de bodem, bijvoorbeeld, onder een verharding, staat via natuurlijke kringlopen in open verbinding met de aangrenzende grond en het grondwater, oppervlaktewater, planten en dieren. Daarom verdient het de voorkeur de strategische doelstelling te handhaven en op operationeel niveau te bezien welke oplossing op welk tijdstip dient te worden gerealiseerd.

Door de leden van de **CDA**-fractie is gevraagd of in het kader van een IBC-gerichte aanpak van bodemverontreiniging aan de betreffende eigenaar of veroorzaker ook de verplichting kan worden opgelegd om over te gaan tot oprichting van een nazorgfonds, waaruit controle en beheersmaatregelen voor de toekomst kunnen worden betaald.

Als bij gedeputeerde staten een saneringsplan wordt ingediend, waarin maatregelen zijn opgenomen die leiden tot isolatie en beheersing van de verontreiniging welke controle vereisen over een lange periode, zal op grond van artikel 27b, eerste lid, onder c en d, in dat plan tevens moeten worden aangegeven op welke wijze het betrokken grondgebied in verband met het isoleren van die verontreiniging zal worden beheerd en op welke wijze de saneringsmaatregelen worden gefinancierd. Het is in eerste instantie aan de indiener van het saneringsplan om te bepalen of hij voor de instandhouding van de te nemen maatregelen en de controle daarop een nazorgfonds in het wil roepen, dan wel op andere wijze in de dekking wil voorzien. Bij de goedkeuring van het saneringsplan zullen gedeputeerde staten de eventuele nazorg en de financiële dekking daarvan in beschouwing nemen.

In dit verband merken wij nog op, dat in interprovinciaal verband wordt onderzocht of en in hoeverre een landelijke regeling voor de instandhouding van IBC-maatregelen, inclusief een nazorgfonds, kan worden getroffen. Dezerzijds wordt het interprovinciale initiatief ondersteund.

De leden van de fractie van het **CDA** stelden de vraag, of gedeputeerde staten uitsluitend op verzoek van degene die de bodem saneert

bepalen dat de sanering in fasen wordt uitgevoerd, of dat zij dit ook ambtshalve kunnen bepalen. Ook stelden zij de vraag of gedeputeerde staten in de situatie, bedoeld in het vijfde lid van artikel 27a-3, een zodanige wijziging ook doorvoeren ten aanzien van reeds uitgevoerde gedeelten van de sanering. De mogelijkheid om de sanering in fasen te kunnen uitvoeren is in artikel 27a-3, vierde lid, opgenomen met als doel de saneerder in de gelegenheid te stellen bij de uitvoering van de sanering rekening te houden met, bijvoorbeeld, de financiële omstandigheden waarin zijn bedrijf verkeert. Het wordt aan de indiener van het saneringsplan overgelaten om te bepalen of hij een in artikel 27a-3, vierde lid, bedoeld verzoek doet.

Het antwoord op de tweede vraag luidt ontkennend. Het gaat in het vijfde lid van artikel 27a-3 om reeds goedgekeurde onderdelen van het saneringsplan die betrekking hebben op nog uit te voeren fasen van de sanering.

De leden van de **PvdA**-fractie vroegen of de regeling inzake het Service Centrum Grondreiniging (SCG) toereikend is en of de betrokkenheid van het SCG niet meer zou moeten inhouden dan alleen het geven van advies. Zij informeerden in hoeverre wordt overwogen het SCG ook een rol te laten spelen bij de controle op de uitvoering van het advies.

De regeling waarbij het SCG een adviesfunctie krijgt toebedeeld, welke na amendement van de leden van de Tweede Kamer Esselink en Van der Vaart in het wetsvoorstel is opgenomen¹⁹, sluit goed aan bij de systematiek van het wetsvoorstel, waarin gedeputeerde staten (en burgemeester en wethouders van de vier grote gemeenten) de eindverantwoordelijkheid voor onderzoek en sanering dragen. Voorts wordt daarmee voorkomen dat tegen het oordeel van het SCG afzonderlijk beroep open behoeft te worden gesteld. Een verdergaande wettelijk voorgeschreven taak voor het SCG zou moeilijk te rijmen zijn met het karakter van het SCG, dat in de eerste plaats dienstverlenend van aard is. In combinatie met de overige genomen en voorgenomen maatregelen op dit gebied kan worden gesteld dat de regeling toereikend is (onder meer inhoudend melding van de bestemming van af te graven grond, stortverbod buiten en binnen inrichtingen, afspraken met gedeputeerde staten om vooruitlopend daarop storten van reinigbare grond tegen te gaan, vrijstelling van heffing in het kader van het voorstel van Wet verbruiksbelasting op milieugrondslag²⁰ indien een verklaring van niet-reinigbaarheid van het SCG wordt overgelegd).

Het is gewenst dat het SCG zich houdt op de wijze waarop zijn adviezen worden uitgevoerd. Dit zal vooral moeten geschieden door gebruik te maken van informatie die uit andere bronnen wordt betrokken. Gedeputeerde staten kunnen aan hun goedkeuring van het saneringsplan de eis verbinden dat na de reiniging van grond een verklaring van het reinigingsbedrijf aan het SCG wordt gestuurd, teneinde het SCG op de hoogte te stellen van de mate waarin zijn advies een juist oordeel gaf over de reinigbaarheid van de grond.

3.6. *Het saneringsbevel*

De leden van de **CDA**-fractie vroegen naar de betekenis van het begrip «bedrijf» in artikel 27d, tweede lid.

Met deze bepaling is aansluiting gezocht bij de terminologie in het Burgerlijk Wetboek, waarin op diverse plaatsen de zinsnede «in de uitoefening van een bedrijf» wordt gebezigd, bijvoorbeeld in de artikelen 3:285, eerste lid, 6:171 en 6:181. Uit de parlementaire geschiedenis van het Burgerlijk Wetboek komt naar voren dat voor de vraag of er van een bedrijf gesproken kan worden, het winstoogmerk of het behalen van

¹⁹ Kamerstukken II 1992/93, 21 556, nr. 77.

²⁰ Kamerstukken II 1992/93, 22 899, nr. 2.

voordeel niet beslissend zijn, zodat overheidsbedrijven, ziekenhuizen en stichtingen ook als bedrijf kunnen worden aangemerkt. Voorts wordt duidelijk dat aan de term niet een strak omlijnde betekenis is toegekend, maar dat deze steeds in het licht van de strekking van de bepaling waarin hij is opgenomen, zal moeten worden geplaatst.

In de context van artikel 27d betekent dit het volgende. Aan de, ten opzichte van de Interimwet bodemsanering nieuwe, onderzoeks- en beveiligingsbevelen bestaat met name behoefte in verband met de bodemsanering van bedrijfsterreinen, omdat op die terreinen de meeste risico-dragende activiteiten worden uitgevoerd die bodemverontreiniging tot gevolg kunnen hebben. In het eindrapport van de Commissie BSB is aangedrongen op het creëren van voldoende bevoegdheden voor het bevoegd gezag om onwillige bedrijven tot hetzelfde te bewegen als de bedrijven die vrijwillig aan de BSB-operatie meewerken. De term «bedrijf» zal met name in dit licht moeten worden gezien en derhalve niet te beperkt moeten worden opgevat.

Verder vroegen de leden van de **CDA**-fractie waarom bevelen tot onderzoek en tijdelijke beveiliging niet ook aan andere gebruikers kunnen worden gegeven dan die met een persoonlijk of zakelijk recht in de uitoefening van een bedrijf, zoals de gemeente die een terrein als stortplaats gebruikt.

Het door deze leden gegeven voorbeeld valt wel binnen de omschrijving van artikel 27d. Het exploiteren van een stortplaats wordt geacht te zijn begrepen onder de uitoefening van een bedrijf. Buiten deze omschrijving vallen wel particulieren met een persoonlijk of zakelijk recht die geen bedrijf uitoefenen, omdat het voor hen al te bezwaarlijk wordt geacht onderzoek in te stellen en maatregelen te treffen ten bedrage van enkele tienduizenden guldens, terwijl de noodzaak tot sanering in die fase (nog) niet vaststaat.

De leden van de **CDA**-fractie vroegen voorts naar de redelijkheid van een saneringsbevel, indien ondanks de grootst mogelijke zorgvuldigheid toch een bodemverontreiniging is ontstaan of indien het voor de ondernemer niet duidelijk kon zijn dat op enig moment saneringskosten zouden moeten worden gemaakt, een en ander conform de jurisprudentie van de Hoge Raad.

In het algemeen geldt dat bij een zeer zorgvuldige bedrijfsvoering niet snel een geval van ernstige verontreiniging zal optreden. Indien hiervan niettemin sprake is kan aan de betrokken veroorzaker een saneringsbevel worden gegeven. De leden vullen de bij de hantering van een saneringsbevel in acht te nemen redelijkheid op een zodanig wijze in, dat ook hier de jurisprudentie met betrekking tot het kostenverhaal op basis van onrechtmatige daad (strijd met de zorgvuldigheid) een beslissende rol zou spelen. De door de leden genoemde omstandigheden zullen echter bij de hantering van het saneringsbevel geen rol spelen nu het bij het saneringsbevel gaat om een verdergaande aansprakelijkheid van publiekrechtelijke aard, die weliswaar een beroep op een drietal uitsluitingsgronden toelaat, maar zeker niet gelijk kan en mag worden gesteld met de privaatrechtelijke aansprakelijkheid op grond van onrechtmatige daad.

Vanzelfsprekend dienen bij het gebruik van het saneringsbevel wel de algemene beginselen van behoorlijk bestuur in acht te worden genomen.

De vraag van de leden van de **CDA**-fractie of de voorkeursvolgorde bij het gebruik van het saneringsbevel toetsbaar is aan de algemene beginselen van behoorlijk bestuur, wordt bevestigend beantwoord. De gegeven beleidsmatige voorkeuren scheppen evenwel niet de verplichting voor gedeputeerde staten om per geval diepgaand onderzoek te verrichten of een bevel tegen andere (rechts)personen

meer in de rede ligt. Van opneming in de wet is juist afgezien, teneinde bewijstechnische problemen voor de provincie te voorkomen. Wel is het mogelijk dat op verzoek van betrokkene in het vooroverleg andere partijen worden benaderd, waarbij ook het uitvoeren van een sanering in eigen beheer door verscheidene betrokkenen gezamenlijk aan de orde kan komen.

Deze leden vroegen verder hoe het gelijkheidsbeginsel in verband met de gedecentraliseerde uitvoering kan worden gewaarborgd.

Voorop moet worden gesteld dat de keuze om het saneringsbevel op het provinciale niveau neer te leggen consequenties heeft voor de mogelijkheid nog op landelijk niveau aan het gelijkheidsbeginsel te toetsen. Dat neemt niet weg dat verschillen bij de toepassing van het bevel die niet uit regionale omstandigheden verklaarbaar zijn, zoveel mogelijk moeten worden vermeden. Om deze reden heeft het Interprovinciaal Overleg het initiatief voor een werkgroep genomen, waarin ook het Rijk participeert.

Deze werkgroep zal een, naar verwachting door alle provincies te hanteren, stappenplan uitwerken.

Voorts vroegen zij of de noodzaak van de in een saneringsbevel opgedragen maatregelen op eenvoudige wijze kunnen worden getoetst aan de technische criteria van de algemene maatregelen van bestuur op grond van de artikelen 27a-1 en 27a-3.

De noodzaak van maatregelen wordt thans reeds op betrekkelijk eenvoudige wijze getoetst aan de Leidraad bodembescherming.

Zowel de administratieve als de burgerlijke rechter hebben op dit punt jurisprudentie opgebouwd. Naar verwachting zal toetsing van de onderhavige maatregelen eenvoudiger worden na opstelling van de nieuwe interventiewaarden en vastlegging van deze waarden, de streefwaarden en de locatiespecifieke omstandigheden in algemene maatregelen van bestuur.

De leden van de fractie van het **CDA** vroegen ook of er naast het bepaalde in artikel 27d, vijfde lid, nog ruimte was voor een vernietiging door de rechter van een bevel omdat daaraan geen financiële tegemoetkoming is verbonden.

Het systeem van de wet geeft geen grond tot vernietiging van een bevel vanwege het ontbreken van een financiële tegemoetkoming.

De huidige mogelijkheid tot schadevergoeding in verband met een saneringsbevel (artikel 17 in verbinding met artikel 12 van de Interimwet bodemsanering) is met redenen omkleed komen te vervallen in het voorliggende wetsvoorstel. Onder meer in verband met het ontbreken van een mogelijkheid tot schadevergoeding zijn op het saneringsbevel uitzonderingen aangebracht (artikel 27d-3) en heeft een kanalisering van het bevel, door middel van de hierboven genoemde voorkeursvolgorde, plaatsgevonden.

Naar aanleiding van het gestelde in artikel 27d-2, derde lid, stelden de aan het woord zijnde leden van de **CDA**-fractie de vraag of op grond van deze bepaling zonder al te veel voorbehoud mag worden geconcludeerd dat geen bevel zal worden gegeven aan een bedrijf dat loyaal deelneemt aan de BSB-operatie.

Het ligt in beginsel niet in de rede een saneringsbevel te geven aan een bedrijf dat loyaal deelneemt aan de BSB-operatie. De BSB-operatie is gestoeld op vrijwillige deelname door bedrijven die op eigen initiatief en voor eigen rekening in overleg met de in hun provincie werkzame BSB-stichting en vervolgens de provincie, de bodem saneren. Saneringsplannen die in opdracht van een bedrijf worden opgesteld dienen, ook in het kader van de BSB-operatie, met de daaraan ten grondslag liggende onderzoeksrapporten, op grond van de artikelen 22 en 27b ter

goedkeuring te worden voorgelegd aan gedeputeerde staten. De mogelijkheid bestaat, dat gedeputeerde staten zich niet kunnen verenigen met de inhoud van het saneringsplan. In dat geval zullen zij met de indiener van dat plan in overleg treden met als doel het saneringsplan zodanig te doen wijzigen dat het voor goedkeuring in aanmerking komt. Bij dat overleg kan zich de situatie voordoen, dat gedeputeerde staten zich gedwongen voelen een bevel te geven tot wijziging van het saneringsplan. Ook kan de situatie zich voordoen, dat de sanering door het bedrijf niet wordt uitgevoerd volgens het door gedeputeerde staten goedgekeurde plan. Op grond van artikel 27d-1 kunnen gedeputeerde staten dan bevelen alsnog overeenkomstig dat plan te handelen. Dezerzijds wordt er echter van uit gegaan, dat de hiervoor aangegeven situatie zich slechts sporadisch zal voordoen.

Deze leden vroegen ook nog om uitleg van het begrip «duurzame rechtsbetrekking» in artikel 27d-3, met name welke vorm van zeggenschap vereist is en wat de duur van de betrekking moet zijn.

Het begrip «rechtsbetrekking» duidt op het bestaan van een juridisch relevante verhouding tussen rechtssubjecten. In de hier bedoelde privaatrechtelijke context gaat het daarbij in de eerste plaats om verhoudingen van zakenrechtelijke, zoals het recht van erfpacht of opstal, of verbintenisrechtelijke aard, zoals een huur- of leaseovereenkomst, die betrekking hebben op de beschikbaarheid van de grond voor de veroorzaker van de verontreiniging. In de tweede plaats gaat het om rechtsbetrekkingen waarmee de besluitvorming bij de veroorzaker kan worden beïnvloed, zoals bij zeggenschap in de verontreinigende onderneming uit hoofde van aandeelhouderschap. Het vormt daarmee de juridische tegenhanger van de «betrokkenheid» van artikel 27d-3, eerste lid onder b, dat verwijst naar feitelijke gedragingen en omstandigheden die direct of indirect van invloed (kunnen) zijn geweest op de veroorzaking van bodemverontreiniging.

Met het gebruik van de term «duurzaam» wordt beoogd te voorkomen dat de eigenaar die in een ver verleden – zonder dat hij zich van de bodemverontreiniging bewust was of behoefte te zijn – het perceel gekocht heeft van de veroorzaker, reeds om die reden geen beroep op de uitsluitingsgronden kan doen. Het moet immers gaan om een rechtsbetrekking die relevant is (geweest) voor het ontstaan van de bodemverontreiniging.

Bij het ter beschikking stellen van de grond is dat gegeven. In het geval van andere rechtsbetrekkingen wordt met het gebruik van de term «duurzaam» mede benadrukt dat het moet gaan om een rechtsbetrekking die relevant is (geweest) voor het ontstaan van de bodemverontreiniging. De mogelijkheid moet (hebben) bestaan om op basis van de rechtsbetrekking de veroorzaking van de verontreiniging te beïnvloeden. Ten aanzien van de rechtsbetrekkingen die verband houden met de beschikbaarheid van de grond mag deze mogelijkheid worden verondersteld. Ingeval van zeggenschap zal moeten worden gekeken naar de (te objectiveren) mogelijkheid van betrokkene om invloed uit te oefenen. Of ook daadwerkelijk beïnvloeding heeft plaatsgevonden behoeft door het bestuursorgaan dat het bevel hanteert niet te worden aangetoond. Hoe het begrip «duurzaam» moet worden uitgelegd in verhouding tot de periode van verontreiniging laat zich thans moeilijk in algemene criteria uitdrukken. Zeker is niet vereist dat de verhouding gedurende de gehele periode van verontreiniging heeft bestaan. Aan de hand van de omstandigheden van concrete gevallen zullen gedeputeerde staten en eventueel de administratieve rechter hieraan invulling moeten geven.

De leden van de CDA-fractie vroegen of «in overwegende mate» in artikel 27d-3, tweede lid, een betrokkenheid van tenminste 50% veronderstelt. Zij vroegen tevens of het ging om betrokkenheid bij tenminste

50% van de veroorzakende activiteit, van de verontreiniging of van de saneringskosten. Ook vroegen zij hoe de eigenaar of erfpachter dit zou moeten weerleggen. Tenslotte maakten zij enige opmerkingen over het derde lid van artikel 27d-3.

Het betrokken artikellid is bij amendement-Esselink/Van der Vaart²¹ aan het wetsvoorstel toegevoegd. Noch in het amendement noch in de toelichting daarop is het percentage van 50% genoemd; de indieners hebben daar ook op gewezen²². Niettemin kan er op grond van de mondelinge behandeling van worden uitgegaan, dat de woorden «niet in overwegende mate» betekenen, dat het artikellid in ieder geval niet van toepassing is zodra er sprake is van een betrokkenheid bij de verontreiniging van 50% of meer.

Over de vraag bij welk percentage het artikellid wel van toepassing is, zijn in de Tweede Kamer geen uitlatingen gedaan. Het is niet aannemelijk dat de indieners van het amendement een percentage hebben willen vastleggen, temeer daar er door de omschrijving «betrokken bij de veroorzaking van de verontreiniging» ook een kwalitatief element is opgenomen. Deze betrokkenheid is blijkens het systeem van het artikellid gekoppeld aan de kosten van de sanering. De eigenaar of erfpachter zal feitelijke informatie moeten aandragen, waaruit zijn aandeel of dat van de veroorzaker waarmee hij een rechtsbetrekking heeft onderhouden, kan worden vastgesteld in het ontstaan van de bodemverontreiniging.

Het derde lid van artikel 27d-3 is geen uitzondering op het tweede lid, doch een naast het tweede lid staande zelfstandige uitzondering op het eerste lid. Het tweede lid bevat twee uitzonderingen voor de eigenaar of erfpachter. De eerste uitzondering is dat hij een duurzame rechtsbetrekking had met een partiële veroorzaker en dus niet aan het eerste lid onder a voldoet. De tweede uitzondering is dat hij zelf partieel bij de veroorzaking was betrokken en dus niet aan het eerste lid onder b voldoet. Het derde lid breidt laatstbedoelde uitzondering uit naar alle partiële veroorzakers, dus ook de niet-eigenaren en de niet-erfpachters. In dat derde lid wordt het tweede lid korthedshalve van overeenkomstige toepassing verklaard, zodat de tekst die in dat tweede lid begint met de woorden «doch overigens voldoet aan het eerste lid» niet nog eens in het derde lid behoeft te worden herhaald.

Hiermee is de samenhang tussen het eerste, tweede en derde lid geschetst. Samengevat krijgt de partiële veroorzaker (derde lid) geen saneringsbevel indien gedeputeerde staten een afkoopbedrag met hem overeenkomen, mits (tweede lid) hij geen duurzame rechtsbetrekking met de overige veroorzakers had (eerste lid, onder a) én hij als eventueel voormalig rechthebbende van het betrokken grondgebied niet van de verontreiniging op de hoogte had kunnen zijn (eerste lid, onder c). De conclusie van de leden van de **CDA**-fractie dat het eerste lid, onder a en c, niet ook op de veroorzaker van toepassing kan zijn, wordt derhalve niet gedeeld.

De leden van de **VVD**-fractie vroegen waarom de bewijslast van een negatief feit (niet-bekendheid met bodemverontreiniging) aanvaardbaar is.

Het wetsvoorstel kent op drie plaatsen een regeling voor een «onschuldige partij», die niet op de hoogte was of redelijkerwijs niet op de hoogte had kunnen zijn van de verontreiniging: artikel 27d-3 (geen bevel voor de eigenaar of erfpachter), artikel 27s, eerste lid (gemeentelijke aankoopplicht) en artikel 51b (bijdrae in aankooprij woning). Gemeenschappelijk kenmerk van deze artikelen is dat een mogelijkheid wordt geboden voor betrokkenen om aan te tonen, dat zij niet onder de hoofdregel vallen. De reden dat hier de bewijslast bij betrokkenen wordt gelegd, is gelegen in de omstandigheid dat zij in deze gevallen het beste in staat zijn om informatie aan te dragen. Het is voor betrokkenen

²¹ Kamerstukken II 1992/93, 21 556, nr. 96.

²² Handelingen II, 18 maart 1993, UCV 19, blz. 16.

eenvoudiger om aan te tonen, dat zij niet op de hoogte waren van de verontreiniging, dan voor het bevoegd gezag om aan te tonen dat dit wel het geval was. Aangezien steeds wordt gesproken van «niet op de hoogte zijn geweest of redelijkerwijs niet op de hoogte hebben kunnen zijn», kunnen betrokkenen aan de hand van objectieerbare gegevens (welk kennisniveau bestaat normaliter in het verkeer, resp. welke mate van informatievergaring dient in het verkeer normaliter plaats te vinden) aantonen niet op de hoogte te (kunnen) zijn geweest. Aldus is sprake van een redelijke bewijslastverdeling.

3.7. *Verhouding saneringsbevel tot kostenverhaal*

De leden van de **CDA**-fractie vroegen of degene die reeds met een kostenverhaalsprocedure is geconfronteerd zich met een beroep op de algemene beginselen van behoorlijk bestuur tegen een saneringsbevel kan verweren.

De mogelijkheden om een saneringsbevel te geven in een geval waarin kostenverhaal is mislukt, is afgebroken, of nog gaande is, zullen in de praktijk niet groot zijn. Het aantal tot op heden aangespannen civielrechtelijke procedures is beperkt (ruim 150). In een groot deel daarvan kan geen bevel meer worden gegeven omdat de sanering reeds gaande of afgerond is. In andere gevallen zal het saneringsbevel aan een andere partij worden gegeven, of kan betrokkene het bevel in redelijkheid niet opvolgen. Mochten gedeputeerde staten in een overblijvend geval overwegen een saneringsbevel aan betrokkene te geven, dan zal de toepassing ervan niet kunnen worden verhinderd door het door deze leden gesuggereerde verweer. Zij zullen niet dan na een uiterst zorgvuldige afweging tot een dergelijk bevel kunnen komen.

De leden van de **CDA**-fractie vroegen voorts of een verhaalsactie op grond van onrechtmatige daad of ongerechtvaardigde verrijking of een andere actie tegen de veroorzaker als regel mogelijk zal zijn voor een niet-veroorzakende eigenaar die een saneringsbevel heeft gekregen. Zij vroegen of het volledig ontbreken van een dergelijke actie een wegingselement bij het geven van een bevel is. De leden van de **PvdA**-fractie vroegen wat er gebeurt als de verhaalsactie in de praktijk niet toepasbaar is.

De eigenaar zal bij een verhaalsactie op grond van onrechtmatige daad of ongerechtvaardigde verrijking geen bijzondere hindernissen op zijn weg vinden. Voorts kunnen acties, bijvoorbeeld, worden gegrond op een contractuele relatie.

Vanuit de gedachte, dat een eigenaar niet alleen de lusten van zijn eigendom geniet, maar ook voor de lasten daarvan heeft in te staan, is in het wetsvoorstel het (eventueel) ontbreken van mogelijkheden om verhaal te zoeken bij de veroorzaker, bijvoorbeeld, omdat deze niet meer aanwijsbaar is of geen verhaal biedt, voor zijn risico gebracht. Gedeputeerde staten hoeven daarom niet te beoordelen in hoeverre de eigenaar verhaal kan nemen.

De leden van de fractie van het CDA vroegen tenslotte naar de coördinatie van het provinciale saneringsbevel en het kostenverhaal door de Staat en naar de respectievelijke beleidsuitgangspunten.

Procedureel vindt de afstemming tussen bedoelde instrumenten in de praktijk plaats in 16 provinciale, respectievelijk grootstedelijke, onderhandelings- en procesteams. In deze teams hebben rijksvertegenwoordigers zitting, die aan de besluitvorming deelnemen in het kader van het kostenverhaal op grond van onrechtmatige daad en ongerechtvaardigde verrijking, de bijdrage aan onschuldige eigenaren en de afkoopmogelijkheid voor partiële veroorzakers. Bovendien nemen zij de eerstkomende

tijd ondersteunend deel in het kader van onderzoeks- en saneringsbevelen.

De beleidsuitgangspunten voor de toepassing van het saneringsbevel of het kostenverhaal zullen in bovenbedoelde teams zoveel mogelijk op elkaar worden afgestemd. Het beleid ten aanzien van het saneringsbevel wordt op provinciaal niveau bepaald. Aangezien het om een nieuw instrument gaat, kan nog geen uitsluitsel over de provinciale beleidsuitgangspunten worden gegeven. Voor de uitgangspunten van het rijksbeleid ten aanzien van het kostenverhaal zij, korthedshalve, verwezen naar het antwoord, in paragraaf 2.1., op de door de leden van de **PvdA**-fractie gestelde vraag inzake de criteria voor kostenverhaal.

De leden van de **VVD**-fractie wensten een uiteenzetting over de verhouding tussen sanering van overheidswege met een verhaalsrecht en sanering op grond van een saneringbevel. Zij vroegen een reactie op de zienswijze dat, als sanering in eigen beheer regel wordt, er voor sanering van overheidswege met een verhaalsrecht (vrijwel) geen aanleiding meer is.

Uit de voorkeursvolgorde vervuiler-gebruiker-overheid volgt een voorkeur voor sanering in eigen beheer boven sanering door de overheid en dus een voorkeur voor het saneringsbevel boven kostenverhaal. Overheidsaanpak en -financiering (inclusief kostenverhaal) hebben in deze optiek een vangnetfunctie. Naarmate saneringen in eigen beheer een grotere vlucht nemen, zal er voor overheidsfinanciering en kostenverhaal inderdaad minder aanleiding zijn.

4. Artikelen

Artikel 1

Onderdeel A

De leden van de fractie van **D66** stelden een vraag over multifunctionaliteit, ecologische waarden en organismen.

Welke functionele eigenschappen een bodem kan vervullen, hangt af van de van nature aanwezige bodemkarakteristieken. Omdat deze per bodem verschillen, bestaan er ook verschillen in functionele eigenschappen tussen bodems. Het begrip «multifunctioneel» wordt gehanteerd om aan te geven dat een bodem in staat is alle van nature aanwezige functionele eigenschappen te vervullen. Overigens betekent dit niet dat een bodem al zijn functionele eigenschappen tegelijkertijd vervult. Wel betekent dit dat de bodemkwaliteit zodanig is dat zonder ingrijpende maatregelen wijziging van functies kan plaatsvinden (bijvoorbeeld van landbouw naar woningbouw).

Het feit dat van «plant of dier» gesproken wordt, betekent niet dat micro-organismen zoals ééncelligen, schimmels en bacteriën niet beschermd worden. Bij het vaststellen van bodemnormen worden effecten van verontreinigende stoffen op micro-organismen ook meegewogen. Hierbij kan, bijvoorbeeld, verwezen worden naar de onderbouwing van de thans in voorbereiding zijnde interventiewaarden bodemsanering. Met de term «plant of dier» is getracht in toegankelijke bewoordingen aan te geven dat bescherming van ecosystemen wordt nastreefd.

De leden van de **D66**-fractie vroegen waarom «saneren» wordt gebruikt als dat in werkelijkheid niet wordt beoogd. Volgens de leden van deze fractie is in het wetsvoorstel sprake van taalkundige vervuiling.

In het taalgebruik wordt saneren niet alleen gebruikt als zuiveren. Van Dale (Ile herziene druk) geeft als betekenis voor saneren zuiveren, ordenen, op orde stellen.

Saneren in de zin van het wetsvoorstel heeft zowel de eerste als de derde betekenis. Een ongewenste situatie (bodemverontreiniging) wordt op orde gesteld en zo mogelijk gezuiverd. Als zuivering niet kan, wordt door isolatiemaatregelen (een vorm van op orde stellen) in ieder geval verdere verontreiniging voorkomen. Derhalve is er geen sprake van een ministeriële bijdrage aan taalvervuiling en hoeft er ook geen aanleiding te zijn tot misverstanden.

De leden van de fractie van D66 vroegen voorts of onder het begrip «saneren» ook wordt begrepen het deponeren van vervuilde grond op een andere plaats, zoals dit veelvuldig wordt toegepast o.a. met baggerspecie (Rijkswaterstaat storten in zee).

Het antwoord op deze vraag luidt ontkennend. De saneringswijze dient te worden heroverwogen, indien sanering zou leiden tot ongecontroleerde verspreiding van verontreinigde grond of baggerspecie. Voor zover bij sanering verontreinigde grond of baggerspecie vrijkomt, dient deze bij voorkeur (al of niet na reiniging) te worden hergebruikt of nuttig toegepast, of, indien zulks niet mogelijk is, gestort te worden op een IBC-stortplaats. Dit moet overigens geschieden in overeenstemming met het hoofdstuk afvalstoffen van de Wet milieubeheer (artikel 10.1).

Onderdeel E

Artikel 20a

De leden van **CDA**-fractie vroegen of de in artikel 20a genoemde termijn van 4 weken niet erg kort is en of de bewindslieden denken dat deze haalbaar is.

Het Service Centrum Grondreiniging (SCG) heeft reeds enige jaren ervaring met beoordeling van de reinigbaarheid van grond. De organisatie is (onder meer dankzij vergaande automatisering) in staat de beoordeling gemiddeld binnen twee weken gereed te hebben en zo nodig, in uitzonderlijke situaties, op veel kortere termijn. Ook bij een aanmerkelijke toename van het aantal meldingen kan het SCG binnen een termijn van vier weken tot een beoordeling komen, zodat geconcludeerd kan worden dat de in het voorstel genoemde termijn haalbaar is.

Artikel 21

De leden van de fractie van het **CDA** merkten op, dat in artikel 21, derde lid, wordt gesproken van de mogelijkheid van melding «bij degene die de handeling verricht». Deze leden stelden de vraag of daarmee is bedoeld degene die feitelijk leiding geeft aan het verrichten van de betreffende handeling, of degene onder wiens uiteindelijke verantwoordelijkheid de betreffende handelingen ter plaatse worden uitgevoerd.

Met degene die de handelingen verricht wordt in beginsel bedoeld op de werkgever onder wiens verantwoordelijkheid de handeling plaatsvindt²³.

Onderdeel F

Artikel 22

De leden van de **CDA**-fractie stelden de vraag, of de in het derde lid van artikel 22 bedoelde uitzondering op de meldingsplicht uitsluitend geldt voor de betreffende melding of ook voor andere elementen van het wetsvoorstel.

De uitzonderingsbepaling in het derde lid van artikel 22 geldt alleen indien de betrokkene redelijkerwijs kan aannemen dat de sanering of de

²³ Kamerstukken II 1989/90, 21 556, nr. 3, artikelsgewijze toelichting, onderdeel E.

handeling waarop zijn voornemen betrekking heeft geen geval van ernstige verontreiniging betreft. In artikel 20c, tweede lid, is bepaald dat deze uitzonderingsgrond ook geldt voor de adviesaanvraag aan het SCG.

De meeste in de onderhavige saneringsregeling opgenomen artikelen veronderstellen echter de aanwezigheid van een geval van ernstige verontreiniging. Voor die gevallen heeft de genoemde uitzonderingsbepaling derhalve geen betekenis. Het voorgaande neemt niet weg, dat voor nieuwe gevallen van verontreiniging de zorgplicht op grond van artikel 14 van de Wet bodembescherming en de daaraan verbonden meldingsplicht op grond van artikel 21 van het wetsvoorstel gelden.

Deze leden namen overigens terecht aan, dat indien bij de uitvoering van werkzaamheden waarop het derde lid van toepassing is, zou blijken dat de situatie niet langer voldoet aan de in dat lid neergelegde criteria alsdan onverwijld tot melding moet worden overgegaan.

Artikel 22a

Binnen welke termijn, zo vroegen de leden van de **CDA**-fractie, dienen gedeputeerde staten de beschikking te nemen, bedoeld in het eerste lid van dit artikel, indien zij 2,5 maand na een melding de betreffende (rechts)persoon hebben laten weten dat de verstrekte gegevens onvolledig waren.

In het geval waarop deze leden doelden zal de beslistermijn voor gedeputeerde staten worden geschorst (zie het derde lid). Overeenkomstig de strekking van het tweede lid van het onderhavige artikel dienen gedeputeerde staten in dat geval zo spoedig mogelijk doch uiterlijk twee weken na ontvangst van de ontbrekende gegevens een beslissing te nemen. Overigens wordt niet verwacht dat de geschetste situatie zich snel zal voordoen. De provincies zullen op basis van artikel 27b en de eventueel op grond van dat artikel vastgestelde provinciale verordening iedere melding in betrekkelijk korte tijd kunnen toetsen op volledigheid van de gegevens. Eventueel kunnen zij degene die de onvolledige melding heeft gedaan mededelen, dat zij de melding niet in behandeling nemen. De indiener zal dan worden verzocht een nieuwe melding met alle daarbij behorende gegevens te doen.

Onderdeel N

Artikel 27g

De leden van de **CDA**-fractie vroegen zich af of niet in artikel 27g, vierde lid, van het wetsvoorstel na het woord «schade» het woord «niet» moet worden ingevoegd, aangezien de thans voorliggende redactie van dat lid tot de conclusie moet leiden dat een premie wordt gesteld op het verontreinigen van de bodem, hetgeen deze leden bezwaarlijk konden begrijpen onder meer omdat in artikel 46, derde lid, van het wetsvoorstel het tegendeel wordt voorgesteld.

Hier is sprake van een kennelijke misstelling. Bij de eerste nota van wijziging²⁴ werd artikel 27g, vierde lid, inhoudelijk in overeenstemming gebracht met artikel 46, derde lid, zodat bij de bepaling van onderscheidenlijk de schadeloosstelling en de schadevergoeding dezelfde uitsluitingsgronden worden toegepast. Abusievelijk is alstoen in de desbetreffende zinsnede – zie onderdeel M, onder 2, van de genoemde nota van wijziging – het woord «niet» niet opgenomen. Dezerzijds bestaat het voornemen deze misstelling bij de eerste gelegenheid die zich zal voordoen, recht te zetten. Volledigheidshalve wordt nog opgemerkt, dat dezerzijds de strekking van het betoog van deze leden, hierop neerkomende dat het voor een ieder kenbaar moet zijn dat er sprake is van een misstelling, volledig wordt onderschreven.

²⁴ Kamerstukken II 1991/92, 21 556, nr. 6.

Onderdeel O

Artikel 44a

De leden van de **CDA**-fractie vroegen welke sanctie staat op de bij algemene maatregel van bestuur op te leggen verplichting als bedoeld in artikel 44a.

Wat de handhaving van de bedoelde algemene maatregel van bestuur betreft is zowel bestuursrechtelijk als strafrechtelijk optreden mogelijk. Bestuursrechtelijk kan bestuursdwang worden toegepast. De bevoegdheid daartoe is in de Provinciewet en de gemeentewet opgenomen. Voorts kan op grond van artikel 18.9 van de Wet milieubeheer het bevoegde gezag in bepaalde gevallen een dwangsom opleggen. Strafrechtelijk gezien valt overtreding van dit besluit onder de Wet op de economische delicten, ingevolge artikel 1, onder 2°, van die wet.

Onderdeel R

Artikelen 50a en 53

Voorts vroegen de leden van de **CDA**-fractie of er enige beroepsgang open staat tegen beslissingen, bedoeld in de artikelen 50a, eerste lid, en 53.

Ingevolge artikel 56, in verbinding met de Tijdelijke wet Kroongeschillen, staat tegen deze beslissingen beroep open bij de afdeling voor de Geschillen van Bestuur van de Raad van State.

Artikel 52

De leden van de **CDA**-fractie waren niet erg enthousiast over het bij amendement aan artikel 52 toegevoegde derde lid, op grond waarvan jaarlijks aan de Staten-Generaal een verslag wordt toegezonden waarin de provinciale verslagen zijn samengevat. Een samenvatting van samenvattingen opstellen kan volgens bedoelde leden toch bezwaarlijk als een zinvolle bezigheid worden gezien. Bij amendement heeft de Tweede Kamer de toezending van een samenvatting van de provinciale verslagen in het wetsvoorstel opgenomen²⁵. Door de Tweede Kamer is te kennen gegeven dat zij geïnformeerd wil worden over hetgeen door de provincies in hun jaarlijkse verslaglegging is opgenomen. De mogelijkheid bestaat de provinciale verslagen als geheel gebundeld aan de Staten-Generaal aan te bieden. De Tweede Kamer heeft er echter uit een oogpunt van efficiency de voorkeur aan gegeven een samenvatting van de provinciale verslagen te ontvangen.

Onderdeel S

Artikel 56

Naar de indruk van de leden van de **CDA**-fractie is de formulering van artikel 56, derde lid, niet geheel correct, omdat deze in zijn letterlijke betekenis ertoe zou leiden dat, indien gedeputeerde staten naar aanleiding van een dergelijk verzoek een saneringsbevel uitvaardigen (met afschrift van dat saneringsbevel aan degene die hen daartoe heeft benaderd), degene tegen wie het saneringsbevel zich richt, daartegen geen beroep zou kunnen instellen.

Blijkens de toelichting op het amendement²⁶, waarbij het onderhavige derde lid aan artikel 56 werd toegevoegd, beogen de indieners ervan dat

²⁵ Kamerstukken II 1992/93, 21 556, nr. 52.

²⁶ Kamerstukken II 1992/93, 21 556, nr. 76.

derden-belanghebbenden geen beroepsmogelijkheid hebben nadat zij gedeputeerde staten hebben verzocht een saneringsbevel uit te vaardigen. Anders gezegd: de derde-belanghebbende, die zijn verzoek om een ander een saneringsbevel te geven niet gehonoreerd ziet, wordt de mogelijkheid ontnomen in beroep te komen tegen de desbetreffende negatieve beschikking. Dus niet is beoogd: het onder de reikwijdte van deze bepaling brengen van beschikkingen waarbij de desbetreffende verzoeken van de derde-belanghebbende worden ingewilligd. En, in het verlengde daarvan, ook niet: beschikkingen waarbij saneringsbevelen worden gegeven.

Dezerzijds wordt aangenomen dat, op basis van de toelichting bij het amendement en de hier gegeven toelichting, omtrent de strekking van de bepaling voldoende duidelijkheid bestaat en zich derhalve in de praktijk ter zake geen problemen zullen voordoen. Niettemin geven wij de **CDA**-fractie toe dat een strikt letterlijke uitleg van de bepaling tot misverstanden aanleiding kan geven. Wij zullen daarom bij de eerste gelegenheid een voorstel doen voor een gewijzigde bepaling, waarvan de redactie alle misverstanden uitsluit.

Naar aanleiding van de mededeling van de aan het woord zijnde leden dat zij de nummering van artikel 56 zoals dat bij onderdeel S van het wetsvoorstel is gewijzigd, niet begrepen, wordt het volgende opgemerkt.

Artikel 56 van de Wet bodembescherming werd gewijzigd bij artikel XIV, onderdeel J, van de Wet van 2 juli 1992 tot uitbreiding en wijziging van de Wet algemene bepalingen milieuhygiëne en daarmee samenhangende wijzigingen van andere wetten (vergunningen en algemene regels voor inrichtingen; procedures voor vergunningen en ontheffingen; handhaving). Bij het onderhavige voorstel van wet tot uitbreiding van de Wet bodembescherming met een regeling inzake de sanering van de bodem is van de nieuwe redactie van artikel 56 uitgegaan. Blijkens onderdeel S van het wetsvoorstel wordt het eerste lid van artikel 56 aangepast en een derde lid – zie gewijzigde amendementen van de leden Esselink en Van der Vaart ter vervanging van die gedrukt onder nr. 76²⁷ – aan dat artikel toegevoegd.

Onderdeel T

Artikel 65

De leden van de **CDA**-fractie hebben gevraagd naar de reden dat de in artikel 65 neergelegde gelijkstelling van de vier grote gemeenten aan de provincies niet heeft plaatsgevonden voor de artikelen 27b-1 en 27c-1.

Dezelfde vraag zou kunnen worden gesteld met betrekking tot de in artikel 27a-3, vierde lid, bedoelde bevoegdheid. Na ampel beraad is dezerzijds geconcludeerd, dat ook de vier grote gemeenten de bevoegdheden als bedoeld in de artikelen 27b-1, eerste lid, 27c-1 en 27a-3, vierde lid dienen te verkrijgen. Artikel 65 zal dan ook zo spoedig mogelijk in deze zin worden aangepast.

Artikel VIII

De leden van de **CDA**-fractie stelden de vraag of het voornemen bestaat enige bepaling van de wet in te voeren alvorens de algemene maatregelen van bestuur, bedoeld in de artikelen 27a-1 en 27a-3, voor invoering gereed zijn. De leden van de **VVD**-fractie stelden in verband hiermee de vraag met ingang van welke datum de inwerkingtreding van het wetsvoorstel wordt beoogd.

Er wordt met kracht naar gestreefd de ontwerpen van de bedoelde algemene maatregelen van bestuur zo spoedig mogelijk te publiceren. Al

²⁷ Kamerstukken II 1992/93, 21 556, nr. 76.

enige tijd gelegen is met de desbetreffende werkzaamheden een aanvang gemaakt. De voorbereiding van algemene maatregelen van bestuur vergt geruime tijd. Dat houdt verband met zowel de inhoudelijke voorbereiding als met het overleg dat over die inhoud met diverse belangengroeperingen dient te worden gepleegd. Daarnaast dienen adviesorganen (Raad voor het milieubeheer, Technische Commissie Bodembescherming) hun oordeel over de algemene maatregelen van bestuur te kunnen geven. Tenslotte dient nog aan de Raad van State advies te worden gevraagd. Hieruit vloeit voort dat het niet mogelijk is binnen afzienbare tijd de door de leden bedoelde algemene maatregelen van bestuur gereed te hebben. In dit verband wordt verwezen naar het bij deze memorie gevoegde overzicht van voor e bereiden algemene maatregelen van bestuur en ministeriële regelingen.

Dat neemt niet weg, dat het van groot belang is, dat de wet na aanvaarding door de Staten-Generaal spoedig in werking treedt. Een belangrijke reden is: het zo spoedig mogelijk beschikbaar hebben van de juridische randvoorwaarden voor onderzoek en sanering in eigen beheer. Hierbij wordt in het bijzonder gedacht aan de zogenaamde operatie Bodemsanering op in gebruik zijnde bedrijfsterreinen (BSB). Onder andere deze operatie veronderstelt de aanwezigheid van een aantal instrumenten, zoals de meldingsplicht en het onderzoeks- en saneringsbevel. Daarnaast dient het gewijzigde verhaalsartikel (artikel 47) zo spoedig mogelijk in werking te treden in verband met de voortdurende onzekerheid op dat punt. Ook het verlenen van de provinciale status aan de vier grote steden duldt weinig uitstel. Het wetsvoorstel bevat echter ook een aantal artikelen, die tot het opstellen van een algemene maatregel van bestuur of ministeriële regeling verplichten. Het betreft de artikelen:

Artikel 1, tweede lid	ministeriële regeling	Onderzoeksprotocollen
Artikel 20d	ministeriële regeling	Adviesaanvraag/reinigbaarheid
Artikel 27a-1	a.m.v.b.	Ernstige bodemverontreiniging en urgentie
Artikel 27a-3, tweede lid	a.m.v.b.	Herstel functionele eigenschappen van de bodem
Artikel 27a-3, derde lid	ministeriële regeling	Isolatie, beheersing en controle
Artikel 48, tweede lid	ministeriële regeling	Budgettoekenning aan provincies
Artikel 48, zesde lid	a.m.v.b.	Berekening renteopbrengsten
Artikel 49, eerste lid	a.m.v.b.	Grens omvangrijke gevallen bodemsanering
Artikel 49, derde lid	ministeriële regeling	Indiening verzoek bijdrage omvangrijk geval
Artikel 51a, vierde lid	ministeriële regeling	Bijdrage aan gemeente in verband met vrije woonkeuze regeling
Artikel 52, tweede lid	ministeriële regeling	Verslag provincie
Artikel 53a, eerste lid	ministeriële regeling	Voorfinanciering

Gelet op de met de totstandkoming van deze regelgeving (in het bijzonder geldt dit voor de algemene maatregelen van bestuur) gemoeide tijd is het niet mogelijk de desbetreffende bepalingen op korte termijn in werking te laten treden. Het niet direct inwerkingtreden van bovengenoemde artikelen behoeft aan eerdere inwerkingtreding van de overige delen van het wetsvoorstel niet in de weg te staan en heeft geen onoverkomelijke gevolgen voor de uitvoering van de bodemsaneringsoperatie.

Thans vindt overleg plaats over de inwerkingtreding van de wet met de betrokken andere overheden. Met betrekking tot de inwerkingtreding wordt een circulaire opgesteld.

5. Slotopmerking

Door de leden van de commissie is te kennen gegeven, dat de aanwezigheid van de Minister van Justitie bij de openbare behandeling van dit wetsvoorstel onontbeerlijk is.

Dezerzijds wordt onderschreven dat de aanwezigheid van de Minister van Justitie in verband met het kostenverhaal aangewezen is.

De Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer,
J. G. M. Alders

De Minister van Justitie,
E. M. H. Hirsch Ballin

Toekomstige regelgeving op het terrein van bodemsanering

Regeling	Doel
Wetsvoorstel houdende uitbreiding van de Wet bodembescherming (WBB) met bijzondere regels inzake sanering van de waterbodem	Het regelen van de bestuurlijke en financiële medebetrokkenheid van de waterkwaliteitsbeheerder bij onderzoek en sanering van verontreinigde waterbodems
Wetsvoorstel inzake de vervreemding van onroerend goed	Het regelen van bodemonderzoek bij transacties met betrekking tot onroerend goed
Herziening van hoofdstuk IV, paragraaf 2, van de WBB (ongewone voorvallen)	Heroverweging van het begrip en de term ongewoon voorval; afstemming van de regeling met hoofdstuk 17 van de Wet milieubeheer (maatregelen in bijzondere omstandigheden)
Besluit verplicht bodemonderzoek (artikel 44a WBB)	Verplicht bodemonderzoek op in gebruik zijnde bedrijfsterreinen door bedrijven die niet meedoen aan de operatie Bodemsanering op in gebruik zijnde bedrijfsterreinen
Besluit grens omvangrijke gevallen (artikel 49, eerste lid, WBB)	Vastleggen van de grens tussen budgetfinanciering en projectfinanciering
Besluit ernstige bodemverontreiniging en urgentie (artikelen 27a-1, WBB)	Uitwerking van de begrippen ernstige verontreiniging van de bodem (saneringsnoodzaak; het vastleggen van de interventiewaarden) en urgentie
Besluit locatiespecifieke omstandigheden (artikel 27a-3, derde lid, WBB)	Vastleggen van de locatiespecifieke omstandigheden, waaronder van herstel van de multifunctionaliteit van de bodem mag worden afgeweken.
Besluit stort- en verbrandingsverbod afvalstoffen (artikel 8.44 Wet milieubeheer)	Verbod tot het storten van reinigbare grond binnen inrichtingen
Besluit op grond van artikel 10.1a Wet milieubeheer (hoofdstuk Afvalstoffen)	Verbod tot het storten van reinigbare grond buiten inrichtingen
Besluit uitgezonderde meldingen (artikel 22, vierde lid, WBB)	Te bepalen in welke situatie meldingen als bedoeld in artikel 22, eerste lid, achterwege kunnen blijven
Besluit behoud en herstel functionele eigenschappen (artikel 27a-3, tweede lid)	Het stellen van regels met betrekking tot het behoud en herstel van functionele eigenschappen die de bodem heeft voor mens, plant of dier
Ministeriële regeling ingevolge artikel 1, tweede lid, WBB	Het regelen van de wijze waarop oriënterend onderzoek nader onderzoek en saneringsonderzoek worden uitgevoerd
Ministeriële regeling ingevolge artikel 20b, tweede lid, WBB	Het bepalen van de inhoud en de inrichting van het register van het Service Centrum Grondreiniging
Ministeriële regeling ingevolge artikel 20c, derde lid, WBB	Het uitzonderen van categorieën grond waarbij bij het Service Centrum Grondreiniging een adviesaanvraag dient te worden ingediend
Ministeriële regeling ingevolge artikel 20d, WBB	Het stellen van regels omtrent de bij de adviesaanvraag te verstrekken gegevens en omtrent de beoordeling van de reinigbaarheid van verontreinigde grond
Ministeriële regeling ingevolge artikel 27a-3, derde lid, WBB	Het stellen van nadere regels omtrent isoleren, beheersen en controleren van een geval van verontreiniging

Regeling	Doel
Ministeriële regeling ingevolge artikel 48, tweede lid, WBB	Vastleggen van de wijze waarop in het kader van de budgetfinanciering de rijksbijdrage over de provincies wordt verdeeld
Ministeriële regeling ingevolge artikel 48, zesde lid, WBB	Regeling berekening rente-opbrengsten
Ministeriële regeling ingevolge artikel 49, derde lid, WBB	Vastleggen van de wijze waarop in het kader van projectfinanciering de provincies een verzoek doen om een rijksbijdrage
Ministeriële regeling ingevolge artikel 51a, vierde lid, WBB	Het vaststellen van de gemeentelijke kosten die in aanmerking komen voor een ministeriële bijdrage ten behoeve van de uitvoering van de vrije woonkeuzeregeling
Ministeriële regeling ingevolge artikel 52, tweede lid, WBB	Vastleggen van de wijze waarop het overleg van gedeputeerde staten over de besteding van de door de Minister van VROM overeenkomstig de artikelen 48 en 49 toegekende bijdragen (artikel 52, tweede lid) wordt gedaan
Ministeriële regeling ingevolge artikel 53a, eerste lid, WBB	Regeling voorfinanciering door gemeenten en provincies